

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Riigiteaduste instituut

Katry Ahi

**Valimisea langetamise mõju valimisosalusele: kas 16-17- aastased läheksid valima
kui saaksid?**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Mihkel Solvak, PhD

Tartu 2015

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

.....

/Katry Ahi/

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. VALIMISOSALUST MÕJUTAVAD TEGURID.....	5
1.1 Ratsionaalse valiku mudel.....	5
1.2 Ressursi mudel	6
1.3 Mobiliseerimise mudel.....	7
1.4 Sotsialiseerumise mudel.....	8
1.5 Psühholoogiline mudel.....	9
2. VALIMISHARJUMUS	11
2.1 Valimisharjumuse efekt valimisosalusele	12
3. VÄLISRIIKIDE KOGEMUSED: AUSTRIA JA NORRA NÄITED	14
4. VALIMISEA LANGETAMINE EESTIS	16
5. EMPIIRILINE ANALÜÜS.....	17
5.1 Andmestik ja meetod.....	17
5.2 Analüüsitavad tunnused	17
5.3 Regressioonanalüüsi tulemused	20
5.4 Noorte osalemise tõenäosus	24
5.4.1 Sotsiodemograafilised muutujad	25
5.4.2 Käitumuslikud ja hoiakulised muutujad	30
5.5 Järeldused.....	40
KOKKUVÕTE.....	43
SUMMARY	45
KASUTATUD ALLIKAD.....	48

SISSEJUHATUS

Õigus osaleda vabadel valimistel on demokraatliku riigikorra üks põhiprintsiipidest. Lähtuvalt indiviidi arengu-loogikast kehtib hääleõiguse puhul aga vanusetsensus. Valimisõiguse piiramine peab olema selgelt põhjendatud ning tagama kogu ühiskonna vanusestruktuuride huvide esindatuse. Tegemist pole kivisse raiutud reegluga, vaid ühiskondliku kokkuleppega. Sestap arutletakse hariduskvaliteedi tõusu ja demograafilise koosseisus järjepideva muutumise tulemusena üha enam valimisõiguslike spektri avardamisest noorema põlvkonna seas.

Valimisõiguse andmine noorematele kui 18 eluaastat pole laialt levinud nähtus, mistõttu meie teadmised nooremaealiste valimiskäitumise osas on piiratud. Kuid valimisosaluse puhul kehtib seaduspärasus – mida noorem inimene, seda madalam on valimisaktiivsus. Lisaks on empiirilised uuringud tõestanud, et valimisosaluse puhul on tegemist harjumusliku käitumisega ning eriti oluliseks on esmavalimistel hääletamine. Teisisõnu osaledes esimestel võimalikel valimistel ollakse väga suure tõenäosusega aktiivsed ka tulevikus, kuid esimeste valimiste mitte-valija ei lähe suure tõenäosusega hääletuskasti juurde ka edaspidi, tekib nõ mitte-valimise harjumus (Franklin 2004). Seega oluline on kindlaks teha, et valimisõiguse saades noorukid realiseeriks antud õiguse ning üllad eesmärgid (huvide tasakaal, kaasatus) jõustuksid. Vastupidise stsenaariumi kohaselt väheneks pikas perspektiivis nooremate põlvkondade valimisaktiivsus veelgi, kuna nende esmakogemus leidis aset vanuses, mil paljuski elutsükli efekti tulemusena valimisaktiivsus on madalam.

Eestis, sarnaselt ülejäänud Euroopaga rahvastikupüramiid laieneb pidevalt ülaosas, mistõttu on elavalt päevakorras aktiivse hääleõiguse andmine alates 16. eluaastast kohalikul tasandil. Senini koostatud analüüsid kinnitavad, et Eesti noored on valimisküpsed, tuginedes peamiselt nende poliitikahuvile (vt Toots et al. 2014). Samas üksikud välisriikide kogemused – Austrias, Norras – näitavad, et erinevalt vanematest ühiskonnaliikmetest noorte puhul huvi ja osalus pole niivõrd tugevalt ja otseselt seotud. Sellest tulenevalt on käesoleva töö eesmärgiks välja selgitada, kas Eesti 16-17- aastased noored tõepoolest on valmis aktiivseks hääleõiguseks ehk kasutaksid neile antud õigust valida ning kujundaksid harjumuse valimiskasti juures käia.

Valimisõiguseta isikute käitumist on keeruline hinnata, kuid seda on võimalik teha kaudsete näitajate varal ning ennustada nende valimisosaluse tõenäosust. Käesolevas

töös esmalt kaardistatakse tegurid, mis statistiliselt olulisel määral mõjutavad eestlaste otsust valida minna või mitte, seejärel analüüsitakse täpsemalt, kuidas kaasatud muutujad ennustavad valimisosalust ning kuidas need esinevad 15-17-aastaste ja täisealiste seas.

Empiirilise analüüsi läbiviimiseks kasutatakse Euroopa Sotsiaaluuringu (ESS) Eestis läbiviidud laineid aastatel 2004-2012, et tagada võimalikult suur 15-17-aastaste representatiivsus. Teoreetilised lähtekohad baseeruvad erinevatel valimiskäitumist selgitavatel teooriatel, kuid fookuses on K. Smetsi ja C. van Ham'i metaanalüüsi tulemused ning valimisharjumuse teooria põhineb peamiselt Plutzeri (2002), Franklini (2004), Green ja Shachari (2000) ning Gerber et al. (2003) uuringutel. Uurimuse koostamise lihtsuse huvides kasutatakse läbivalt mõistet „noored“, mis käesolevas töös tähistab isikuid vanuses 16-17 ning empiirilises analüüsis hõlmab ka 15. aastaseid tulenevalt ESS andmestiku eripärast.

Töö on ülesehitatud viieosalisena: Esmalt antakse ülevaade teooriatest, mis aitavad selgitada valimiskäitumist, toetudes K. Smets ja C. van Ham'i (2013) metaanalüüsi tulemustele. Teises peatükis kirjeldatakse valimisharjumuse teooriat ning selle olulisust valimisea langetamise kontekstis. Seejärel antakse lühiülevaade hääleõiguslike eapiiri langetamisest välisriikides, põhirõhuga Austria ja Norra kogemustel. Neljandaks vaadatakse valimisea langetamise arenguid Eestis. Viimane, kuid tähtsaim peatükk annab ülevaate läbiviidud empiirilise analüüsi metodoloogiast, regressioonianalüüsi tulemustest ning noorte võimalikust valimisosalusest, lähtudes kaasatud muutujate ennustusvõimest ja antud tunnuste jaotusest 15-17-aastaste seas võrreldes vanemaalisema elanikkonnaga. Samuti tehakse järeldused, kas noored läheksid valida kui saaksid.

1. VALIMISOSALUST MÕJUTAVAD TEGURID

Analüüsime, kas aktiivset valimisõigust taotlevad 16-17-aastased Eesti noored läheksid valima, tuleb esmalt kindlaks teha need tegurid, mis üldiselt mõjutavad valimisosalust. Valimiskäitumise uurimine on üks enim levinud valdkondi politoloogias, mistõttu leidub suurel hulgal erinevaid teooriad ja uuringuid, mis seletavad inimeste valimistel osalemist või mitte-osalemist. Käesolevas töös võetakse aluseks K. Smets'i ja C. van Ham'i (2013) läbiviidud metaanalüüs, mille tulemusena leiti need tegurid, mis süstemaatiliselt avaldavad mõju valimisosalusele. Muutujate põhjal on võimalik eristada kuut mudelit – ressursi, mobiliseerimise, sotsialiseerumise, ratsionaalse valiku, psühholoogilist ja institutsionaalset. Antud bakalaureusetöö eesmärgiks on analüüsida vaid Eesti valijate käitumist, mistõttu makro-tasandi indikaatorid ehk institutsionaalne mudel pole kaasatud.

Järgnevalt antakse ülevaade mikro-tasandi muutujatest erinevate mudelite lõikes, tuginedes Smets ja van Ham'i (2013) uuringu tulemustele. Enim pööratakse tähelepanu indiviiditasandi teguritele, mis on kaasatud käesolevas töös.

1.1 Ratsionaalse valiku mudel

Ratsionaalse valiku teooria on majandusliku käitumise seletamise peamine paradigma, kuid selle abil on võimalik seletada ka inimeste valimisosalust. Inimeste valimiskäitumine tuleneb kasumi kalkulatsioonist, aktiivselt hääletatakse kui osalusega kaasnevad tulud ületavad tegevusega kaasnenud kulusid (Downs 1957). Hinnatakse nii hääle mõju valimistulemusele (Blais 2000: 1) kui ka info kogumiseks ning valimisprotseduuri läbimiseks kuluvat aega ja energiat (Laver 2006: 680). Fowler (2006: 680) on leidnud, et kalkuleeritav tulu ei pea olema pelgalt isiklik, vaid hinnatakse ka kogu ühiskonna võimalikku kasu. Lisaks antud mudelisse paigutub ka kodanikukohustuse tunnetus (Blais 2000; Riker ja Ordershook 1968).

Käesolev mudel hõlmab tegureid, mis kaudselt mõjutavad valimiskulusid ja võimalikku tulu. Osaluskulud sõltuvad paljuski varasematest kogemustest, kuna poliitikahuvi ja teadlikkus, mis kaasnevad ühekordse hääletamisega, kanduvad aastatega edasi (Cutts et al. 2009, Plutzer 2002, Verba, Nie 1972). Antud töö keskmes on valimiskogemuse ja harjumuse efekti olulisus, mistõttu täpsemalt kirjeldatakse sellega seonduvat järgmises peatükis. Kuid üldiselt Smets ja van Ham'i metaanalüüs näitas, et ratsionaalse valiku

modelisse kaasatud teguritest varasem kogemus ja harjumus osaleda omasid valdavalt kõigis uurimustes osalusele tugevat positiivset mõju (2013: 352).

Mudelisse kuuluvad ka tegurid nagu parteide ja poliitikute positiivne hindamine, kodanikukohuse tunnetus ning hinnang majanduse olukorrale. Viimase puhul on leitud, et isikliku kehva majandusliku olukorra puhul on osaluskulud kõrgemad, mistõttu valimisaktiivsus on pärsitud (Rosenstone 1982). Kuid negatiivne hinnang riigi majandusele üldiselt mobiliseerib osalema, et võimalolijaid karistada (Lipset 1960: 187, Schlozman, Verba 1979: 12-19). Kuigi antud tegureid pole puht praktilistel kaalutlustel käesolevasse töösse kaasatud, olgu öeldud, et Smets ja van Ham analüüsi kohaselt korreleeruvad kodanikukohuse tunnetamine ja poliitiliste tegutsejate positiivne hindamine positiivselt valimisosalusega, seda aga märksa nõrgemalt kui kogemus ja harjumus. Samas palju uuritud ja vastakaid tulemusi andnud majandussituatsiooni hinnang ei ole nende uuringu kohaselt statistiliselt oluline tegur (Smets, van Ham 2013: 353).

1.2 Ressursi mudel

Ressursiteooriat kasutatakse enim seletamaks inimeste valimiskäitumist. Selle kohaselt inimene osaleb valimistel, kui omab teatud hulgal osaluseks vajalikke ressursse. Keskmis on aeg, raha ja oskused. Kuid antud mudel sisaldab ka mikro-tasandi tegureid, mis on vastastikuses sõltuvuses põhiliste ressurssidega.

Kolme domineeriva ressursi olemasolu väljendub põhiliselt haridustasemes ja sissetulekus. Aktiivsemat poliitilist osalust soosivad kõrgem haridustase ja paljuski sellest tulenev suurem sissetulek (Verba, Nie 1972, Brady et al. 1995). Hariduse efekt tuleneb õpingute käigus omandatud kognitiivsetest oskustest ja õpitud kodanikukompetensist (Nagler 1991), mis omakorda vähendavad informatsiooni leidmise ja analüüsi kulusid (Wolfinger et al. 1980: 14). Sissetulek on otseselt rahaline ressurss, kuid lisaks on täheldatud, et kõrgema sotsiaal-majandusliku tasemega kaasneb laialdasem võrgustik, mis paneb tähtsustama valimistulemusi (Smets, van Ham 2013: 348-350), ning meenutades ratsionaalse valiku mudelit, mõjutab oluliselt inimeste valimisaktiivsust. Smets ja van Ham leiavad, et vaieldamatult olulist rolli omab haridus, kuid sissetuleku efekt ei esine süstemaatiliselt erinevate valijarühmade hulgas (Ibid 350). Käesoleva töö raames on haridusel kahtlemata oluline roll, sest valimisõiguse

muudatuse sihtrühmal on pärsitud võimalused kõrgemaks hariduseks. Sellest tulenevalt puudub neil ka kindel sissetulek ning aktiivsusele sotsialiseeruv keskkond.

Sissetulek ja haridustase omakorda korreleeruvad tööhõive ja ametikohaga, mistõttu õppurite ja töötute seas peaks hääletamine olema vähem populaarne. Kuid üllatuslikult Smets ja van Ham (2013: 350) leiavad, et antud muutujatel puudub oluline mõju. Käesolevas bakalaureusetöös on aga indiviidi positsioon kaasatud, kuna Eesti elanikkonna põhjal tehtud uuringud on täheldanud selle efekti (Taru, Toomla 2002: 64).

Ressursi mudel hõlmab ka vanust, mis antud töö kontekstis on keskse tähtsusega. Selle mõju ulatuse uurimine on laialt levinud ning Smets ja van Hami (2013: 348) metaanalüüs kinnitab varasemaid väiteid, mille kohaselt vanuse ja valimisosaluse vaheline seos on kurvilineaarne (Lipset 1959: 187). Noorema valijaskonna passiivsemat osalust põhjendatakse nii ebastabiilse ja mobiilse eluperioodiga, mille tulemusena poliitika on teisejärguline (Nie et al 1974: 333) kui ka madala motiveeritusega, mis paljuski tuleneb valimiskogemuse puudumisest. Mobiilsuse efekt on seotud ressursiteooriaga, kuna elukohavahetus tingib kõrgemad osaluskulud (Lane 1959: 267). Passiivsem osalus vanemas eas on tingitud aga ühiskonnast võõrandumisest ja füüsilise võimekuse langusest (Lipset 1960: 189; Flanigan, Zingale 1975: 25-27).

Lisaks mitmed uuringud on näidanud, et ressursside pagasit mõjutavad sugu, rass, kodakondsus, perekonnaseis ja elukoht, kuid Smets ja van Ham'i (2013: 350) metaanalüüs näitas, et süstemaatiliselt statistiline oluline mõju valimisosalusele antud tegurite puhul puudub. Samas käesolev töö on Eesti valija keskne, mistõttu tuginedes varasematele valijakäitumise uuringutele kaasatakse kontrolltunnustena sugu, kodakondsus ja elukoht (Taru, Toomla 2002: 6). Viimase puhul on leitud, et maapiirkonna elanikud on aktiivsemad, eelkõige kogukonnaga tihedamalt seotuse tulemusena (Wolfinger, Rosentsone 1980, Wright 1976).

1.3 Mobiliseerimise mudel

Käesoleva teooria kohaselt inimeste valimisosalus on mõjutatud välistest tegutsejatest. Erakonnad, huvigrupid, kandidaadid, perekond ja sotsiaalsed liikumised mobiliseerivad inimest poliitikas osalema, kuna nende aktiivse tegevuse tulemusena vähenevad tehtavad kulutused (Rosenstone ja Hansen 1993).

Poliitilise ja/või apoliitilise organisatsiooni liikmelisus traditsiooniliselt pakub potentsiaalsele valijale teadmisi ja oskusi, mis alandavad osalemiseks tehtavad kulutusi (Verba et al. 1995). Ning meenutades varasemaid teooriad, mida positiivsem tulu-kulu kalkulatsioon, seda aktiivsem osalus valimistel. Teisalt ühendusse kuulumine tugevdab inimestevahelisi sidemeid, mis omakorda võimaldab rakendada kontrollimehhanisme üksikisiku osas ja selle tajumine suurendab valima minemise tõenäosust (Merrifield 1993: 659). Samas Smets ja van Ham'i analüüs näitas, et oluline on organisatsiooni tegevusala. Ajalooliselt mõjukad religioossed ühendused ja ametiühingud on rolli kaotanud, mida ei saa öelda erakondade puhul (2013: 351).

Lühiajaline parteide poolne mobiliseerimine läbi valimiskampaania on samuti efektne (Smets, van Ham 2013: 351). Sarnaselt eelnevaga näiteks kontakteerumine poliitikuga või lendlehe lugemine vähendavad osaluseks tehtavaid kulutusi (Karp et al. 2008, Arceneaux et al. 2006, Dale, Strauss 2009).

Kaasamine võib olla ka kaudne ja ilma konkreetse sihtrühmata. Meedia, hõlmates nii ajalehti, televisiooni kui raadiot, võimaldab korraga jõuda paljudeni ning samas sageli ei nõua sihtrühma poolseid lisapingutusi ega kulutusi info kättesaamiseks. Seega meedia tarbimise efekt seostub taaskord osaluskuludega (Smets, van Ham 2013: 352). Metaanalüüs kinnitab küll meedia tarbimise harjumuste üldist positiivset mõju, kuid Hooghe ja Quinteleri (2011) järgi tuleb eristada ka meedia kontenti, mida metaanalüüsis ei kaasatud. Poliitika-teemalised saated on positiivse, kuid meelelahutuslikud negatiivse efektiga valimisosalusele (2011: 628). Käesolevas töös lähtutakse Hooghe ja Quinteleri teooriast ning analüüsitakse erineva sisuga meedia efekti valimisaktiivsusele, kuna teadaolevalt noorukite ja täisealiste harjumused on erinevad.

1.4 Sotsialiseerumise mudel

Sotsialiseerumise mudeli kohaselt sõltub valimistel osalemise aktiivsus sotsialiseerumise agentidest. Teooria kattub paljuski eelnenud mobiliseerimise mudeliga, eelkõige tegutsejate aspektist, kuid toetudes Smets ja van Ham'i kategoriseerimisele keskendub sotsialiseerumise mudel noorukieale ja seal domineerivatele sotsialiseerumise agentidele – vanemad, kool ja eakaaslased. Plutzer (2002) väidab, et valimiskäitumine kujuneb paljuski nõ kujunemisaastates ehk vanuses, mil hääleõigus veel puudub, kuna ollakse avatud muutustele ja kergemini mõjutatavad.

Antud mudel koosneb vaid kolmest tegurist – vanemate sotsiaalmajanduslik positsioon, nende haridustase ja poliitika-teemalised arutelud. Sandell ja Plutzeri (2005) uuring leidis, et vanemate sissetulekul ja haridustasemel on sarnane efekt indiviidi enda ressurssidega ehk mida kõrgemad need on, seda positiivsem mõju lapse tuleviku poliitilisele käitumisele. Kuid vastupidiselt ressurssi mudelile Smets ja van Ham tõestavad, et sotsiaalmajanduslik positsioon mitte haridustase omab efekti järeltulija valimiskäitumise kujunemisel (Smets, van Ham 2013: 352).

Poliitikast kõnelemisel on huvi ja teadmisi loov efekt, mis omakorda soodustavad valimisosalist (Cutts, Fieldhouse 2009). Kuid muutuja marginaalse uurimustesse kaasatuse tulemusena on keeruline väita, kas valdavalt rääkimine poliitikast mõjutab valimisosalist (Smets, van Ham 2013: 352).

1.5 Psühholoogiline mudel

Antud mudel lähtub valimiskäitumise uurimisel eeldustest, et inimese seisukohad ja psühholoogilised kalduvused (poliitikahuvi, parteiga identifitseerimine, poliitilise mõjususe tunnetamine jpm) mängivad rolli otsustamisel, kas valida minna või mitte. Poliitiline kaasatus või selle tunnetamine mõjutavad omakorda usalduse kujunemist institutsioonide ja poliitikute suhtes (Denny ja Doyle 2008: 304, Belanger, Nadeau 2005).

Poliitikahuvi, teadmised antud valdkonnas ja erakonnaga samastumine on süstemaatiliselt positiivselt seotud valimisosalusel (Smets, van Ham 2013: 355). Antud tegurid kujunevad paljuski aastate ja kogemustega, mistõttu valimisea langetamise oponendid sageli rõhutavad noorte vähest huvi ja teadmisi. Vastupidiselt rohketele uurimustele Smets ja van Ham'i (2013: 355) metaanalüüs lükkab ümber poliitiliste institutsioonide usaldamise olulisuse. Lähtudes Eesti eripäradest käesolevas töös kaasatakse parlamendi ja poliitikute usalduse näitajad, kuna varasemad uuringud on tõestanud antud faktorite efekti valimisosalusel (Taru, Toomla 2002: 62).

Psühholoogiline mudel sisaldab ka tugeva töö mentaliteedi (*hard-working personality*) muutujat, mis korreleerub positiivselt valimisosalusel (Smets, van Ham 2013: 355). Teotahelised inimesed soovivad olla rohkem kaasatud poliitilisel tasandil ning neil on ka selleks rohkem ressursse (Denny, Doyle 2008: 305: 28).

Inimeste valimiskäitumise seletamiseks on läbi viidud aukartust äratavalt palju uuringuid, mistõttu konkreetselt nimetada neid tegureid, mis viivad inimesi valimiskastide juurde, on tänapäeva kompleksses maailmas ääretult keeruline. Muutujate kindla efekti mõistmine on komplitseeritud põhjusel, et indiviiditasandi tegurid on omavahel sõltuvuses. Meenutades eespool leitud seoseid, tuleb tõdeda, et suur osa muutujate efektist on põhjendatav kulude vähenemisega, mis viitab ratsionaalse valiku teooria kesksusele valimiskäitumise mudelite seas. K.Smets'i ja C.van Ham'i (2013) metaanalüüs, mis vaatles 90 valimisaktiivsust analüüsivat uuringut, on heaks stardipositsiooniks loomaks mudelit, mis näitaks missugused tegurid mõjutavad eestlaste valimisaktiivsust.

Enne empiirilise analüüsi läbiviimist võiks Smets'i ja van Ham'i uuringutulemustele toetudes järeldada, et valimisea langetamisega võib tekkida olukord, et hääleõigust ei realiseerita, mis omakorda võib jätta pitseri tuleviku harjumustele. 16-17-aastastel puudub eelnev kogemus, nende võimalused kõrgemaks haridustasemeks on veel piiratud, teadmised ja huvi on kujunemisjärgus jne. Teisalt ei saa vaatluse all olnud uuringu tulemusi võtta ainuõigetena kuna igal ühiskonnal on omad eripärad, mis mõjutavad inimeste käitumist. Seetõttu töö autor lähtub Smets ja van Ham'i läbiviidud uuringu tulemustest ja enne noorte võimalikule osalusaktiivsusele hinnangu andmist koostatakse analüüs, mille tulemusena selguvad indiviiditasandi tegurid mis sobituvad Eesti valijatega.

2. VALIMISHARJUMUS

Valimisosaluse puhul on täheldatud, et tegemist on harjumuspärase käitumisega. Kui inimene otsustab hääletada ühel korral, teeb ta seda suurema tõenäosusega ka edaspidi (Plutzer 2002; Franklin 2004; Green, Shachar 2000; Gerber et al. 2003; Cutts et al 2009). Eelnevas peatükis selgus samuti, et varasemal valimiskogemusel on tugev positiivne mõju valimisaktiivsusele, kuna tulenevalt ratsionaalse valiku teooriast eelnev kogemus alandab osalusega kaasnevaid kulusi¹.

Kuid inimloomus pole pelgalt kalkuleeriv. Green ja Shachar (2000: 570) ning Gerber et al. (2003: 548) väidavad, et lisaks osaluskuludele on harjumusel ka mobiliseerivad ja psühholoogilised seletused. Erakonnad ja huvigrupid keskenduvad aktiivsele valijaskonnale, mis motiveerib veel enam edaspidisele osalusele. Samuti hääletamise kogemus mõjutab kodanikukohuse tunnetust, parteiga identifitseerimist ja poliitika huvi, mis lähtudes eelmisest peatükist korreleeruvad tugevalt valimisosalusega. Varasem kogemus annab enesekindlust valimisprotseduuri sooritamisel ning kujuneb nägemus endast kui eeskujulikust kodanikust, mistõttu edaspidi tunnetatakse osalemise kohustust (Gerber et al. 2003: 548, Green, Shachar 2000: 570).

Valimisea langetamise kontekstis on valimisharjumusel niivõrd oluline roll, sest korduvalt on kinnitatud, et valimistel osalemise stardipositsioon mõjutab oluliselt edaspidist valimiskäitumist (Plutzer 2002, Franklin 2004). Enne valimisõiguse omandamist on kõik harjumuslikud mitte-valijad, mistõttu esimestel võimalikel valimistel osalemine paljuski määrab tuleviku käitumise (Plutzer 2002: 42). Samas Plutzer leiab, et mitte-valimise harjumus jätkub nooremas eas, mil osaluskulud on kõrgemad, kuid aja möödudes ressursside täiustumisel ja stabiilsema elujärje tekkimisel võib paadunud mitte-valijast kujuneda harjumuspärane valija (Ibid, 43). Seega antud töö kontekstis valimisõigust mitte realiseerivad noored tekitavad harjumuse lähitulevikus mitte-osaleda, mis alandab üldist valimisaktiivsust noorema generatsiooni seas veelgi, kuid vanemaks saades võivad leida tee valimiskastide juurde ehk demograafiline tasakaal valijaskonnas, mis on üks valimisea alandamise eesmärke, võib saavutamata jääda.

¹ Käesolev töö keskendub valimisharjumusele, kuid valimiskäitumise uuringutes sageli umbmääraselt eristatakse ühekordset kogemust ja pikaajalisemat harjumust (inglise k. *habit*), sestap käesolev töö lähtub teooriatest, milles kasutatakse kasutatavad inglise keeles väljendit *habit* või selle metafoore.

Lisaks harjumuse tekkimist pärssivatele kõrgetele osaluskuludele nooruki eas, sõltub tuleviku käitumine ka esmavalimiste tähtsusest. Valimisharjumus on tugevam tekkima nende seas, kel esimene võimalus hääletada avaneb nõ esmajärgu valimistel (Franklin 2004: 63; Dinas 2012: 448). Valimisea langetamine Eestis on esialgselt planeeritud vaid kohaliku tasandi valimistel, kuid antud valimisi võib pidada teisejärgu valimisteks, eelkõige madalama osalusaktiivsuse näitajate varal. Sestap lisaks vajalike ressursside puudumisele võib 16-17-aastaste esmavalimistel osalemist ja seetõttu harjumuse kujunemist pärssida ka võimalus esmalt osaleda vähemtähtsatel valimistel.

Samuti mõjutab harjumuse kujunemist ja tulevikus selle realiseerimist stabiilne kontekst ja immobiilsus. Aldrich et al. järgi on harjumus tugevam tekkima tuttavas keskkonnas, kus valimistega seotud vihjed (reklaamid, uudised) omandatakse hõlpsamalt ning suureneb tõenäosus hääletada (2011: 540). Vastupidi mobiilsus pärsib harjumuse kujunemist (Denny, Doyle 2009: 30) ning elukoha vahetus võib isegi väljakujunenud valimisharjumust nõrgestada (Alfaro-Redondo 2014: 197, Aldrich et al. 2011:550).

Valimisharjumuse kujunemine on diskuteeritav teema. Ühest küljest toetav valimisea langetamise osas, kuna põhi- või keskkoolis õppides on stabiilsem ja poliitiliselt sotsialiseeriv keskkond. Teisalt mitmed uuringud rõhutavad esimese valimiskogemuse olulisust harjumuse tekkimisel, aga nooremas vanuses ressursside pagas ja motiveeritus on väiksem, mis võib tingida absentismi esmavalimistel ja jätta tugeva jälje tulevikku.

2.1 Valimisharjumuse efekt valimisosalusele

Valimisharjumus on üks paljudest valimisosalust mõjutavatest teguritest, sestap järgnevalt vaadeldakse missugust efekti omab harjumus valimisosalusele, et tõestada selle olulisust tuleviku valimiskäitumisele.

Eelnevalt käsitletud mikro-tasandi indikaatorite puhul ilmnes, et paljuski on need vastastikku sõltuvad. Kuid harjumuse puhul on tegemist efektiga iseeneses. Teisisõnu üksnes osaledes valimistel tänasel päeval, suureneb osaluse tõenäosus ka tulevikus, *ceteris paribus* (Green, Shachar 2000: 562). Gerber et al. uuring kinnitab samuti, et hääletamine ja mitte-hääletamine *per se* loovad käitumismustri, mis on ajas püsivad, sõltumata sotsiaal-psühholoogilistest, keskkondlikest või individuaalsetest karakteristikutest (2003: 548). Valimisharjumusel on täheldatud tugevamat efekti kui vanusel või haridusel (Ibid, 547), mida tavapäraselt nimetatakse kõige olulisemateks valimisosalust mõjutavateks teguriteks (Campbell et al. 1960, Miller, Shanks 1996,

Wolfinger, Rosenstone 1980). Gerber et al. (2003: 547) ning Cutts et al. (2009: 259) uuringute tulemusel valimisosalus suurendas tõenäosust hääletada järgmisel korral ligikaudu 50%, *ceteris paribus*.

Valimisharjumuse olulisus valimisosalusele on valdavalt erinevate politoloogide poolt kinnitust saanud, kuid vastupidiselt Green ja Shachar (2000) ning Cutts et al. (2009) väidetele, mitmed empiirilised analüüsid harjumusele niivõrd ulatuslikku efekti ei omasta. Elias Dinas (2013: 433) leiab, et varasem osalus suurendab tõenäosus osaleda 25% võrra, Denny ja Doyle (2009: 29) 13% ning Meredith (2009: 16) vaid 5% võrra. Lisaks on leitud, et harjumuse efekt varieerub eagruppide lõikes. Tugevam efekt on vanemaealiste seas, näiteks 25-aastaste puhul on valija tõenäosus võrreldes mitte-valijaga järgmisel korral osaleda 40%, kuid 65-aastaste puhul lausa 52% erinevus (Alfaro-Redondo 2014: 195). Lisaks Bergh (2013: 8) on leidnud, et nooremas eas on harjumusel negatiivne efekt ning alles alates 18. eluaastast omab varasem osalus positiivset seost tuleviku käitumisega. Vanusest tuleneva efekti erinevus võib paljuski tuleneda omandatud kogemuste pagasist, mida rohkem hääletuskastide juures on käidud, seda tugevam on kujunenud osalemise või mitte-osalemise harjumus. Nooremate puhul vastupidiselt harjumus pole niivõrd kinnistunud ja ollakse rohkem avatud muutustele.

Valimisea langetamise kontekstis on valimisharjumusel keskne tähtsust, sest aktiivset hääleõigust kavatakse laiendada sihtrühmale, kel paratamatult puuduvad mõningased karakteristikud, mis soodustavad osalemist esmavalimistel ja suure tõenäosusega kujundab tuleviku käitumise. Seetõttu on oluline, et valimisea alampiir oleks sellisel tasemel, kus osalemise tõenäosus oleks võimalikult kõrge. Käesoleva bakalaureusetöö empiiriline osa analüüsibki, kas hääleõigusliku ea alandamine oleks pikas perspektiivis jätkusuutlik ehk kas noored kasutaksid neile antud õigust ning noores eas kujuneks valimisharjumus.

3. VÄLISRIIKIDE KOGEMUSED: AUSTRIA JA NORRA NÄITED

Valimisea alampiir nii Euroopas kui kaugemalgi on valdavalt 18. eluaastat, mistõttu noorukite vanuses 16-17-aastaste reageeringu analüüs valimisõigusele on pärsitud. Kuid paljuski üle-Euroopaliste noorteühenduste aktiivse kampaania tulemusena on üksikutes riikides erinevate klauslitega valimisiga alandatud 16. eluaastale. Näiteks Saksamaal saab alates 16. eluaastast valida vaid mõne liidumaa ja kohaliku tasandi valimistel; Ungaris kui inimene on abielus; Sloveenias tööturul hõivatuna; Maltal tänavu aastast kohalikul tasandil; Šveitsis vaid Glaruse kantonis ning Norra eksperimenteeris 2011. aastal langetades valimisiga vaid välja valitud omavalitsustes (CIA, The World Factbook). Erandjuhuks on Austria, kus alates 2007. aastast on noortel universaalne hääleõigus ehk kehtiv kõigi tasandi valimistel. Norra ja Austria kogemused on enim tähelepanu pälvinud, mistõttu nende juhtumite põhjal on võimalik jõuda mõningatele järeldustele, kuidas noorukid valimiskeerises käituvad ning kas valimisea langetamine on mõistlik ja sobilik vahend nende kaasamiseks. Järgnevalt antakse ülevaate Austria ja Norra kogemustest, mis võiksid üle kanduda ka Eestisse, kuna tegemist on sarnaste demokraatlike riikidega.

Noorte poliitikasse kaasamisel räägitakse enim nende vähesest poliitikahuvist, millest tuleneb passiivsus ja võimalik ebaadekvaatne otsus. Mitmed uuringud Austria noorukite puhul aga leidsid, et valimisõigusega paralleelselt suureneb poliitikast huvitatus (Zeglovitse, Zandonella 2013: 1094; Wagner et al. 2012: 376, Kritzinger 2013: 31). Wagner et al. väidab, et kasv oli ligi kolmekordne, mille tulemusena edestas tavapäraste esmavalijate (18-21-aastaste) poliitikahuvi ning ei jäänud oluliselt madalamaks vanemast valijaskonnast (2012: 378). Kasvutendents ilmnes ka pärast seadusemuudatuse uudsuse kadumist ning vähemate lisameetmete rakendamist (Kritzinger 2013: 31). Kuid vaatamata üsna võrdväärsele huvi-tasemele 16-17-aastaste ja vanema valijaskonna seas, nende valimisosalus on tavapärasest tagasihoidlikum (Wagner et al. 2013; Kritzinger 2013). Kritzinger et al. uuringu kohaselt nende valimisaktiivsus on 20 protsendipunkti võrra madalam kui 30+ vanuserühmal, teisalt 4 protsendipunkti võrra kõrgem tavapärastest esmavalijatest (2013: 31).

Austria näitel on ilmne, et muudatused haridussüsteemis ja täiendavate meetmete kasutamine avaldasid sihtrühmale positiivset mõju. Poliitikast huvitumine, mis aitab ennustada võimalikku valimisaktiivsust kasvas, kuid paraku see ei väljendunud

aktiivses osaluses. Järelikult huvi ja osaluse vaheline seos ei kehti nii selgelt noorema vanuserühma seas, mida kinnitavad ka Norra eksperimendi tulemused.

Norra kogemus on eripärane, valimisõigus langetati eksperimendi käigus vaid 2011. aasta kohalike omavalitsuste valimistel ning üksnes väljavalitud omavalitsustes. Katse puhul võib esineda Hawthorne efekt, mille kohaselt eksperimendis osalemise teadvustamine paneb tavapärasest erinevalt käituma (Ødegård et al. 2014: 12), sestap tulemustesse tuleb suhtuda mõningase reservatsiooniga.

Valimisaktiivsus väljavalitud 16-17-aastaste seas jäi küll sarnaselt Austriaga üldisest madalamaks, vastavalt 58% ja 65% ning ligi 6% kõrgemaks kui tavapäraste esmavalijate (18-21. aastaste) hulgas (Ødegård et al. 2014: 8). Kuid teisalt Norras on lõhe noorukite ja vanemaealiste vahel märksa väiksem, Austrias oli selleks ligikaudu 20%. Norras sarnaselt Austriaga rakendati kõrvalmeetmeid noorte teadlikkuse tõstmiseks ja seeläbi aktiivsema osaluse tagamiseks, kuid erinevalt Austriast poliitika huvi ei kaasnenud valimisõigusega ning võrdluses tavapäraste esmavalijatega osutus 4% võrra madalamaks (Bergh 2013: 96-97). Samas tuleks meenutada, et 18-21-aastaste osalusprotsent jäi madalamaks. Järelikult Norra eksperiment kinnitab samuti, et erinevalt täisealistest, noorte puhul on märgata, et huvi ja valimisosalus pole tugevalt vastastikuses sõltuvuses.

Eesti retoorikas on levinud huvi ja aktiivse valimisosaluse seostamine, kuna uuringud (Noorte Kodanikukultuur kümme aastat hiljem 2011) on näidanud nooremaealiste suuremat poliitika huvi kui praeguste valimisõiguslike seas. Teisalt Austria ja Norra näited illustreerivad, et huvi ja osaluse vaheline seos on nooremas eagrupid nõrgem. Mistõttu väita, et Eesti noored on huvitatud poliitikast ning seetõttu hääletavad aktiivselt, on mõneti väär. Lisaks eelnevas peatükis selgus, et valimisosalust mõjutavad hulk teisi mikro-tasandi tegureid, mida isegi aktiivse riigipoliitikaga pole võimalik leevendada. Seetõttu käesoleva töö eesmärgiks on analüüsida, missugused muutujad lisaks huvile mõjutavad valimisosalust ning kuidas need esinevad sihtgrupi sees. Nõnda on võimalik ennustada 16-17-aastaste valimisosaluse tõenäosust ja hinnata, kas valimisea alandamine on mõttekas pikas perspektiivis, lähtudes eelkõige harjumuse tekkimise vaatepunktist.

4. VALIMISEA LANGETAMINE EESTIS

Eesti ühiskonna vanusestruktuuriliste muutuste, haridustaseme tõusu ja Eesti Noorteühenduste Liidu aktiivse kampaania tulemusena on sarnaselt ülejäänud Euroopaga Eestis valimisõiguslike spektri laiendamine päevakorras. Eesmärgiks demograafiliselt vananevas ühiskonnas huvide tasakaalustamine ja noorte aktiivsem kaasatus (Seaduseelnõu 703, 01.07.2014). Esmalt soovitakse valimisiga alandada vaid kohaliku omavalitsuste volikogude (KOV) valimistel. Põhjenduseks noortepoliitika kujundamise pädevus, lõimumise aspekt, valimisvõimuse ärahoidmine ning tihedam seotus kohaliku tasandiga (Toots et al 2014: 61; Seaduseelnõud 703, 01.07.2014).

K. Kanariku (2011: 22) uuringu ja A. Tootsi (2014: 17) juhtimisel läbiviidud mõjuanalüüsi kohaselt seaduse jõustudes 16-17-aastased moodustaksid vaid 2,5% valijaskonnast ning nende regionaalne paiknemine on hajutatud, mis hoiab ära nende huvide domineerimise. Mõlemad uuringud tõdesid, et negatiivseid tagajärgi ei kaasne, kuid pelgalt õiguse andmisest ei piisa, tarvis on kõrvalmeetmete rakendamine, kindlustamaks noorte aktiivne ja adekvaatne osalus (Kanarik 2011; Toots et al. 2014). Lisaks mõjuanalüüs väidab tuginedes Noorte Kodanikukultuuri (2011) uuringule, et noored on valimisküpsed, lähtudes nende poliitikahuvist ja parteilistest eelistustest võrreldes täisealistega (Toots 2014: 73). Samas välisriikide kogemuste najal ilmnes, et huvi ja valimisosaluse seostamine noorema vanusegrupi puhul on komplitseeritud. Mistõttu valimisharjumuse kontseptsioonist lähtudes ja noorukite profiilile tuginedes on asjakohane kahelda, kas 16-17-aastased kasutaksid omandatud hääleõigust.

Käesoleva bakalaureusetöö koostamise perioodil (mai 2015) on Eesti Vabariigi Põhiseaduse muutmise seadus pälvinud nii XII Riigikogu heakskiidu kui ka 2015. aastal ametisse astunud Riigikogu 62-häälelise toetuse (Riigikogu istungi ülevaade 06.05.2015). Seega 2017. aasta kohalike omavalitsuste volikogude valimistel on hääleõigus ka 16-17-aastastel noorukitel. Mistõttu on oluline analüüsida, kas noored realiseeriks saadud õiguse ning jätaksid pitseri oma tuleviku poliitilisele käitumisele. Järgnevalt soovitakse saada selgust 16-17-aastaste valimisosaluse tõenäosuse kohta.

5. EMPIIRILINE ANALÜÜS

5.1 Andmestik ja meetod

Käesolev bakalaureusetöö on kvantitatiivne uurimus, mis põhineb Euroopa Sotsiaaluuringu (ESS-*European Social Survey*) II – VI küsitlusvooru andmetel, läbiviidud aastatel 2004-2012. Kaasatud on kõik Eestis läbiviidudained, et tagada 15-17-aastaste võimalikult suur esindatus. ESS Eesti kumulatiivses andmebaasis moodustab käesoleva töö huviorbiidis olev sihtrühm (15-17-aastased) vaid 3,9% tervikust, osakaal võib puuduvate vastuste tõttu mõningate muutujate puhul teataval määral varieeruda. Kuigi ESS respondendid on esinduslikud kogu populatsiooni suhtes, tuleks lõplike järelduste tegemisel olla ettevaatlik, sest alaealiste osakaal on üsna väike.

Antud töö eesmärgiks on selgitada välja, kas valimisea langetamise korral 16-17-aastased noored kasutaksid neile antud õigust ja lähtuvalt valimisharjumuse teooriast jätaaksid olulise jälje enda tuleviku poliitilisse käitumisse. Võimaliku valimisosaluse kindlaks tegemiseks vaadatakse, kuidas teoreetilises osas väljatoodud valimisosalust ennustavad tegurid esinevad 15-17-aastaste seas. Mistõttu esmalt viiakse läbi logistiline regressioonanalüüs selgitamaks välja need individuaalsed tegurid, mis mõjutavad eestlaste valimisosalust ja kui suurel määral. Regressioonanalüüsis on sõltuvaks muutujaks viimastel valimistel osalemine, mis on kodeeritud järgnevalt: 1 = käis valimas ning 0 = ei käinud valimas. Seejärel analüüsitakse täpsemalt, kuidas kaasatud tegurid ennustavad valimistel osalemise tõenäosust ning antud muutujate esinemist noorte ja täisealiste seas, mis järel on võimalik hinnata noorte osalemise tõenäosust.

Järgnevalt on esitatud ülevaade töös kasutatud muutujatest ning nende kodeerimisest. Puuduvateks väärtusteks on määratud juhud, mil keeldutakse vastamast või ei teata vastust ning neid käesolevas töös ei kasutata. Andmete analüüsiks kasutati PASW 18.0 programmi ning jooniste/tabelite formuleerimiseks MS Excelit.

5.2 Analüüsitavad tunnused

Sotsiodemograafilistest muutujatest on kaasatud inimese vanus, koolis käidud aastate arv, rahvus, elukoht ning tegevus viimase nädala jooksul. Algselt oli kavatsus kaasata ka sissetulek, mis tuginedes varasematele uuringutele (Brady et al. 1995, Verba, Nie 1972) ning Smets ja van Ham'i (2013: 350) metaanalüüsi tulemustele, aitab oluliselt ennustada võimalikku valimisosalust, kuid inimeste rahalise seisu kindlaks tegemine on

tihtipeale probleemiks, kuna intervjueeritavad sageli ei soovi enda sissetulekut avaldada. ESS küsitluses jättis leibkonna sissetuleku avaldamata ca 60% respondentidest. Sestap antud muutujat pole käesolevas bakalaureusetöös kaasatud, et tagada võimalikult suur juhtumite hulk.

Lähtuvalt eelnevalt nimetatud metaanalüüsi tulemustest ja varasematest empiirilistest uuringutest valija igapäevane tegevus mõjutab inimese valimisosalust, lisaks on leitud, et nõ tugev töömentaliteet korreleerub positiivselt valimistel hääletamisega (Smets, van Ham 2013: 355; Denny, Doyle 2008). Inimese igapäevase tegevuse ja töömentaliteedi efekti hindamiseks on kaasatud töötamise ja õppimise muutujaid. ESS on need väljendatud küsimustega „*Kas olete viimase 7 päeva jooksul tegelnud õppetööga või olete sellest ajutiselt eemal?*“ ning „*Kas olete viimase 7 päeva jooksul teinud tasustatud tööd või ajutiselt tööst eemal?*“. Muutujad esinevad binaarsete tunnustena, kus 1 tähistab töötamist/õppimist ning 0 olukorda, mil respondent ei tööta/õpi.

Hariduse efekti hindamiseks, mille tugevat positiivset mõju on korduvalt kinnitatud (Nagler 1991, Verba, Nie 1972, Wolfinger, Rosenstone 1980), kasutati muutujat, mis uurib omandatud hariduse aega täisaastates („*Mitu õppeaastat on Teil koolis läbitud, võttes arvesse nii osa- kui täiskoormusega õppe? Palun andke vastus täisaastates ja võtke arvesse ka põhikoolis käidud aastaid.*“). Antud muutuja on kaasatud intervalltunnusena. Ümberkodeerimist erinevateks haridustasemeteks ei sooritatud, sest pole võimalik kindlaks teha näiteks, kas aastate jooksul saadi põhihariduse baasil kutseharidus või keskharidus.

Metaanalüüsi (Smets, van Ham 2013) kohaselt valija regionaalne paiknemine ei mõjuta tema valimisaktiivsust, kuid Eesti kontekstis analüüsid viitavad elupaiga olulisusele (Taru, Toomla 2002: 6), seega käesolevas uurimuses kaasatakse antud muutuja kontrolltunnusena. Elupaiga puhul uurib ESS missugune piirkond iseloomustab kõige paremini respondendi elukohta. Vastuse variantideks on suurlinn, suurlinna eeslinn, linn/väikelinn, küla ning talu/kodu maakohas, kuid autor leiab, et Eesti kontekstis niivõrd täpne kategoriseerimine pole vajalik, seega käesolevas töös on tegemist dihhotoomse tunnusega, kus 1 tähistab linnas elamist ning 0 maal.

Sarnaselt elukohale on kaasatud ka rahvuse muutuja, mille efekti on kinnitanud Eesti valijate põhjal läbiviidud uuringud (Taru, Toomla 2002: 6), kuid metaanalüüsis olulisust ei täheldatud (Smets, van Ham 2013: 350). Rahvuse kindlaks tegemiseks on levinud

kodus sagedamini räägitava keele kui muutuja kaasamine. Eesti oludele kohandatult ESS variantideks on eesti, vene, ukraina, valgevene ja muu (tuleb täpsustada), kuid antud töös on muutuja ümber kodeeritud binaarseks tunnuseks, kus 1 tähistab eesti keelt ning 0 muu võõrkeele domineerimist koduses suhtluses.

Üheks keskseimaks muutujaks antud töös on vanus, selle tugev positiivne korrelatsioon valimisosalusega ilmnes teooria peatükis (Lipset 1959, Nie et al. 1974, Smets, van Ham 2013: 348). ESS andmestikus küsitakse respondendi sünniaastat, mille põhjal arvutatakse nende vanus. Tuvastamaks vanuse mitte-lineaarset seost (Lipset 1959: 187) loodi lisaks vanuseruudu muutuja. Edaspidises analüüsis on vanuse muutuja transformeeritud dihhotoomseks tunnuseks, kus üks grupp tähistab huvioribiidis olevaid 15-17-aastaseid ning teine alates 18. eluaastast respondente.

Teoreetilises osas välja toodud meedia tarbimise olulisuse (Smets, van Ham 2013: 352, Hooghe, Quinteler 2011) hindamiseks on kaasatud kolm muutujat, mille puhul kollineaarsust ei tuvastatud. Kõiki kolme küsitakse kaheksa-punktilisel skaalal, alustades tegevuse üldse mitte tegemisest kuni enam kui kolme tunnise tegemiseni. Vahepealsed kategooriad eristuvad pooletunniste sammude kaupa (üldse mitte; alla 0,5h; 0,5-1h; 1-1,5h....2,5-3h, üle 3h). Esimeseks muutujaks on üldine televisiooni vaatamine, mida ESS hindab küsimusega „*Kui palju aega kokku kulutate televiisori vaatamisele tavalisel nädalapäeval?*“. Teine meediatarbimise tegur on samuti seotud televisiooni jälgimisega, kuid sel puhul on küsimus poliitika-keskne („*Kui palju televiisori vaatamise ajast tavalisel nädalapäeval jälgite uudiseid või poliitikat ja päevakajalisi sündmusi kajastavaid saateid?*“). Analüüs hõlmab kahte televisiooni vaatamise muutujat, kuna varasemad uuringud on näidanud spetsiifilise ja üldise tarbimise vastupidiseid efekte (Quintelier, Hooghe 2011: 628). Lugemuse puhul otsustas autor kaasata vaid üldise ajalehtede lugemise („*Kui palju aega kokku kulutate tavalisel nädalapäeval ajalehtede lugemisele?*“), kuna esines korrelatsioon spetsiifiliselt päevakajaliste teemade lugemisega ning mõlema muutuja efektid olid samas suurusjärgus.

Eelnevalt selgus ka, et väljakujunenud poliitilised hoiakud ja tegevus poliitmaastikul soodustavad aktiivset hääletamist (Smets, van Ham 2013: 355; Denny, Doyle 2008, Taru, Toomla 2002: 62). Analüüsimaiks poliitika-kesksete muutujate efekti Eesti valijate osalusele, käesolevas töös kaasatakse muutujad nagu poliitikast huvitumine, poliitiline

usaldus ning erakonna heaks töötamine. ESS küsib „*Kui huvitatud Te olete poliitikast?*“ ning vastata on võimalik neljaastmelisel skaala (1-väga huvitatud, 2-üsna huvitatud, 3-vähe huvitatud, 4-üldse ei tunne huvi). Kuid käesolevas töös on see kodeeritud dihhotoomseks muutujaks, kus 1 tähendab väga ja üsna huvitatuid ning 0 mitte ja üldse mitte huvi tundvaid respondente. Poliitilise usalduse leidmiseks summeeriti parlamendi ja poliitikute usaldamise näitajad („*Kuivõrd usaldate Eesti Riigikogu?*“; „*Kuivõrd usaldate Eesti poliitikuid?*“), mistõttu erinevalt üksiku muutuja hindamisskaalast on käesolevas töös 21-palliline skaala (0-ei usalda üldse...20 täielik usaldus). Poliitilise tegevuse näitajaks on töötamine erakonna hüvanguks („*Kas olete viimase 12 kuu jooksul tegutsenud poliitilise partei või surverühma heaks?*“), mis esineb binaarsel skaalal, kus 1=jah ning 0=ei.

5.3 Regressioonanalüüsi tulemused

Käesoleva bakalaureusetöö teoreetilises osas ilmnes, et valimistel osalemist ennustavad tegurid muutuvad nii ajas kui ruumis, kuid K. Smets ja C. van Ham (2013) metaanalüüsi tulemusena fikseeriti need muutujad, mis järjekindlalt statistiliselt olulisel määral omavad efekti inimese otsusele hääletuskastide juurde minna. Eelmises peatükis kirjeldati neid sõltumatuid muutujaid, mis käesolevas töös on kaasatud. Valik põhines paljuski Smets ja van Hami metaanalüüsi tulemustel, kuid kaasati ka mõningased Eesti kontekstis täheldatud olulised muutujad.

Järgnevalt on esitatud logistilise regressioonanalüüsi tulemused, kus sõltuvaks muutujaks on osalus viimastel valimistel. Tabelis on esitatud regressioonikoefitsiendid (B) koos standardveaga (SE), riskisuhted ehk regressioonikoefitsientidest võetud eksponendid, determinatsioonikordaja (R^2) ning juhtumite arv (N).

Mudeli seletusvõimet iseloomustab determinatsioonikordaja Nagelkerke Pseudo R^2 . Antud analüüsis on selleks 0,237 ehk sõltuva muutuja kogu hajuvusest 23,7% on kirjeldatud mudelisse valitud sõltumatute muutujate poolt. Tegemist on mõõduka seletusvõimega. Sotsiaalteadustes on üldiselt keeruline maksimumi lähedase seletusvõime poole püüelda, kuna pole võimalik ette näha kõiki inimkäitumist mõjutavaid tegureid ning samuti teoreetilises osas ilmnes kuivõrd paljudest teguritest oleneb inimeste valimiskäitumine.

Alljärgnevast tabelist 1 ilmneb, et kõik kaasatud muutujad on statistiliselt olulised. Sõltumatutest muutujates kõik väljaarvatud vanuseruut ning üldine televisiooni

vaatamine on olulised nivool 0.001, mis näitab sõltumatute muutujate väga tugevat statistilist olulisust sõltuvale muutujale. Vanuseruudu ning üldise televisiooni vaatamise puhul on usaldusnivooks 0.01, mis samuti näitab oluliselt tulemuste tõsiseltvõetavust.

Tabel 1. Regressioonanalüüsi tulemused, sõltuvaks muutujaks osalus viimastel valimistel

Valimistel osalemist ennustavad tegurid		
Sõltumatu muutuja	B (SE)	Riskisuhe
Sugu ^(1=mehed; 0=naised)	-.332 (.065)	.718***
Vanuseruut	-.001 (.000)	.999**
Vanus (aastates)	.055 (.011)	1.056***
Elukoht ^(1=linn; 0=maa)	-.225 (.070)	.798***
Kodune keel ^(1=eesti; 0=muu)	.439 (.064)	1.551***
Koolis käidud aastate arv	.140 (.012)	1.150***
Üldine TV vaatamine	-.053 (.020)	.948**
Poliitiline TV vaatamine	.114 (.029)	1.121***
Üldine ajalehtede lugemine	.076 (.026)	1.079***
Poliitikahuvi ^(1=väga ja üsna; 0=mitte ja üldse mitte)	.481 (.069)	1.618***
Poliitiline usaldus (parlament+poliitikud)	.076 (.008)	1.079***
Parteis töötamine ^(1=Jah)	.985 (.244)	2.678***
Töötamine 7p jooksul ^(1=Jah)	.387 (.080)	1.473***
Õppimine 7p jooksul ^(1=Jah)	-.476 (.137)	.621***
Konstant	-3.950 (.311)	.019***
N	5446	
Nagelkerke Pseudo R ²	.237	

Standarvead sulgudes.

*** p≤.001; ** p≤.01; * p≤.05

Regressioonanalüüsi tulemustest nähtub, et kaasatud muutujad on statistiliselt relevantes kirjeldamaks inimeste valimisosalust. Koefitsiente võrreldes ilmneb, et kõige tugevam efekt on partei heaks töötamisel. Isikutel, kes on viimase aasta jooksul töötanud partei hüvanguks on ligikaudu kolm korda suurem tõenäosus osaleda valimistel kui parteitöösse mitte kaasatutel. Niivõrd tugev efekt on ootuspärane, kuna erakonnas töötamine iseneses välistab mitmedki uurimustes leitud valimisosalust pärssivad tegurid – huvi, teadmised, mobiliseerimine jpm.

Antud töö keskmes on vanus ja võimalik valimisosalus. Regressioonimudel kinnitab üldist veendumust, et vanuse tõustes suureneb tõenäosus hääletama minna. Tulemused näitavad, et ühe aasta võrra vanemal inimesel on ligikaudu 1,1 korda suurem tõenäosus minna valida. Teisalt vanuseruudu koefitsient alla ühe tähendab, et mingis eas hakkab valimisaktiivsus taas langema. Kinnitades samuti üldlevinud arvamust, et kõige nooremad ja vanemad on passiivseimad elutsükli mõjutuste tulemusena. Järgmises peatükis esitatud graafikul on täpsemalt näha indiviidi vanusest tulenev efekt tõenäosusele valimistel osaleda.

Valimisea langetamise seaduseelnõu sihtrühm on valdavalt põhiharidusega ehk need, kes on koolis käinud ligikaudu üheksa aastat. Kuid varasemad uuringud näitavad, et kõrgemalt haritud ehk rohkem õppeaastaid läbinud on aktiivsemad ühiskonnaliikmed. Seda kinnitab ka analüüs, mille kohaselt iga koolis käidud aasta suurendab valimistel osalemise tõenäosust 15%. Antud tulemus on käesoleva töö kontekstis relevantne, sest paratamatult 16-17-aastased on vähem aastaid õppinud kui praegused valimisealised, mis vähendab oluliselt nende osalemise tõenäosust.

Meediatarbimise puhul ilmneb üllatuslik seaduspära, kui inimene vaatab rohkem üldiselt televisiooni siis väheneb tõenäosus valida minna 5,5%, aga spetsiifiliselt uudised ja poliitikat jälgides suureneb valida minemise tõenäosus 12,1%. Ajalehtede lugemine on samuti positiivselt seotud valimisosalusega. Näiteks kui varasema ühe tunni asemel hakkab inimene poliitikateemalisi artikleid lugema poolteist tundi, siis tema valimistel osalemise tõenäosus suureneb ligi 1,1 korda ehk pool tundi rohkem ajalehe lugemist suurendab valida minemise tõenäosust 10%. Tulemustest selgub, et meediatarbimine iseeneses ei avalda positiivset mõju inimeste valimiskäitumisele. Eristada tuleb üldist ja spetsiifilist, millel on vastupidised mõjud. Noorte puhul sageli domineerib meelelahutuslike saadete ja filmide vaatamine, mis paraku nende poliitilisele aktiivsusele positiivset mõju ei avalda.

Valimisea langetamise oponendid rõhutavad noorte vähest poliitilist huvi, mis pärsib aktiivset ja adekvaatset poliitilist osalust, teisalt väidetakse, et see kaasneb hääleõigusega. Teoreetilises osas tõepoolest ilmnis, et valdavalt huvitatus poliitikast avaldab tugevat positiivset mõju hääletama minemisele. Teisalt Austria ja Norra kogemused, mis võimaldasid teooria paikapidavust testida ka 16-17-aastaste seas, andis vastuolulised tulemused. Austria puhul huvi tekkis paralleelselt hääleõiguse saamisega

ning oli samaväärne vanema valijaskonnaga. Norra eksperiment näitas suhteliselt aktiivset osalust, kuid huvi jäi tavapärasest madalamaks. Järelikult juhtumite vähesuse tõttu pole võimalik väita, kas noorte puhul kehtib huvi ja osaluse seaduspärasus ning Eesti kontekstis pole seda võimalik tuvastada enne valimisea langetamist. Tabelist 1 selgub Eesti kontekstis poliitika vastu huvi tundmine ennustab oluliselt hääletusaktiivsust. Väga ja üsna huvitatud inimesed osalevad valimistel ligikaudu poolteist korda suurema tõenäosusega kui mitte ja üldse mitte huvi tundvad. Järelikult Eesti valijad sobituvad üldisesse teoreetilisse raamistikku, kuid endiselt pole võimalik väita, kas alaealiste puhul huvi on niivõrd tähtsaks otsustamaks, kas minna või mitte minna valima. Kuid spekulatsioonides, et huvi mängib rolli ka 15-17-aastaste käitumises võib järgmises peatükis näha, kas noored on piisaval määral poliitilistest protsessidest huvitatud, et võiks ennustada nende kõrget valimisaktiivsust.

Parlamendi ja poliitikute usaldamisel on samuti positiivne efekt, kuid märksa väiksem. Usaldust mõõdetakse 21-pallilisel skaalal, seega ühe astme võrra rohkem usaldava inimese valimistel osalemise tõenäosus on 7,9% suurem kui temast ühe skaala-punkti võrra vähem usaldav. Antud tulemus sobitub üldisesse teoreetilisse raamistikku, mis väidab, et usaldus soodustab hääletamist.

Noored vanuses 16-17 on tavapäraselt haridussüsteemis, vaid vähesed on hõivatud tööturul. Õppija staatusega tahes-tahtmata on seotud madalam haridustase, kõrgem on omandamisel ning kuulumine nooremasse vanusegruppi, mis on negatiivselt seotud valimisosalusega. Samuti nooremad inimesed pole läbinud elutsükli, mis kaasneb tööhõive ja pere loomisega ning suurendavad hääletamise tõenäosust. Lisaks Smets ja van Ham'i (2013) metaanalüüs näitas tugeva töömentaliteedi (*hard-working personality*) olulist positiivset efekti hääletamise tõenäosusele. Regressioonianalüüsi tulemused kinnitavad nimetatud teooriaid ja näitavad küllaltki suurt efekti. Inimene, kes on töötanud viimase seitsme päeva jooksul läheb valima 1,5 korda suurema tõenäosusega kui mitte-töötanu. Ootuspäraselt õppimine on vastupidise efektiga. Õppurite hääletamise tõenäosus on üle 60% madalam kui haridussüsteemis mitte-hõivatutel. Järelikult 15-17-aastased paratamatult viibivad eluperioodis, kus domineerib hariduse omandamine ning tööhõive ja sellega kaasnevad positiivsed efektid valimisosalusele on veel kättesaamatud. Franklini (2004: 63) on väitnud, et valimisiga tuleks alandada 15. eluaastale, kuna siis ollakse haridussüsteemis, mille abil on

võimalik suurendada osalemise tõenäosust. Kuid Eesti kontekstis ilmneb, et õppimine ei avalda positiivset mõju valimistel osalemisele.

Kontrolltunnustena on analüüsi kaasatud rahvus, sugu ja elukoht, et välistades nende mõju põhitunnustele. Regressioonianalüüs kinnitas varasemaid Eesti kontekstis tehtud uuringuid, et muu emakeelega peamiselt vene keelt kõnelevate isikute osalusaktiivsus on madalam. Eestlaste hääletamise tõenäosus on üle 50% suurem kui muu emakeelega inimestel. Teooria osas ilmnes ka, et ajalooliselt on mehed aktiivsemad osalejad kui naised, kuid tänapäeval on erinevused kadunud või muutunud vastupidiseks. Analüüsist selgub, et Eestis on endiselt sugu oluline ning aktiivsemad on nõrgema sugupoole esindajad. Meeste osalemise tõenäosus on 1,4 korda väiksem. Analüüsi tulemused kinnitasid ka elukoha efekti, mille kohaselt linnas elavad inimesed on passiivsemad. Nende hääletamise tõenäosus on ligi veerandi võrra väiksem, kui maa piirkonnas elavatel respondentidel. Valimisõigust taotleva sihtrühma seas puuduvad olulised soolised ja geograafilise paiknemise erinevused, mistõttu antud tunnused on kaasatud kontrollina.

Järgnevalt analüüsitakse täpsemalt, missuguste kategooriate juures kaasatud tunnused ennustavad valimisosalust ning kuidas muutuja esineb noorukite ja täisealiste seas.

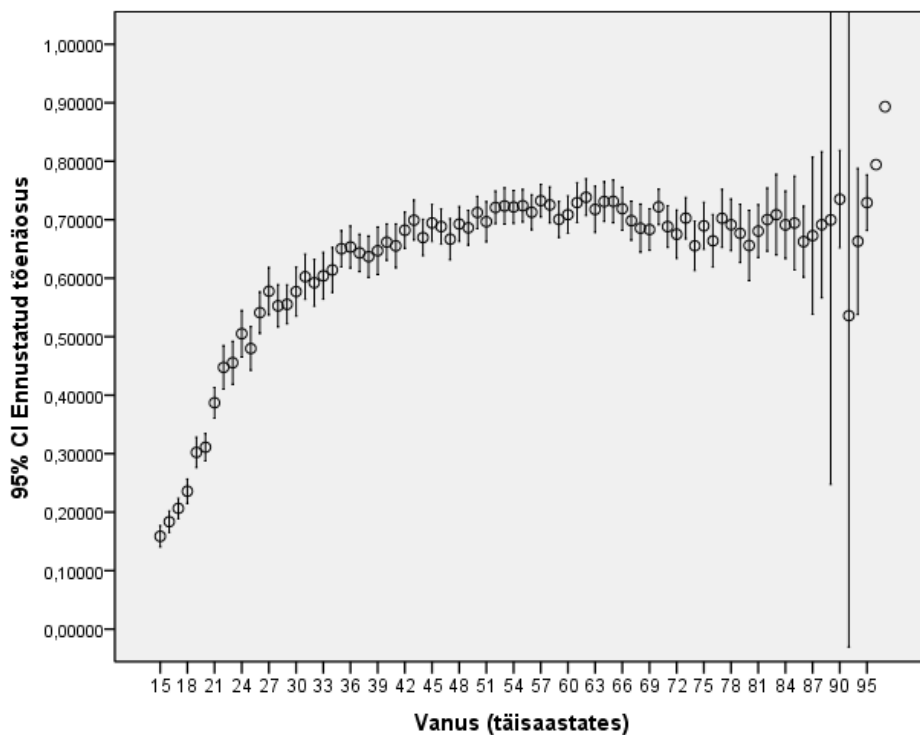
5.4 Noorte osalemise tõenäosus

Võimaliku valimisosaluse kindlaks tegemine ühiskonnagrupis, kel puudub valimisõigus, on keerukas ülesanne, kuna puuduvad varasemad kogemused, mille taustal võiks öelda, et ühe või teise teguri esinedes inimene suurema tõenäosusega otsustab valimiskasti juurde minna. Hetkel veel hääleõiguseta noorte võimaliku valimisaktiivsuse saab määrata kaudsete näitajate varal.

Eelnevalt selgusid need tegurid, mida vaadeldakse ja kui suurt efekti need omavad tõenäolisele valimisosalusele. Järgnevalt on väljatoodud analüüsi kaasatud sõltumatute muutujate lõikes, kuidas kindel faktor ja missuguse kategooria juures ennustab kõige tõenäolisemat valimistel osalemist. Ennustatud tõenäosuse maksimaalseks väärtuseks on 100%. Seejärel analüüsitakse muutuja esinemist 15-17-aastaste ja täiskasvanute seas, mis aitab ennustada nende võimalikku osalust.

5.4.1 Sotsiodemograafilised muutujad

Vanuse ja hariduse positiivset korrelatsiooni valimisosalusega julgevad kahtluse alla seada vähesed. Eelnev analüüs näitas samuti, et mida kauem on haridust omandatud ja mida kõrgem iga, seda suurem tõenäosus aktiivsuseks poliitilisel tasandil. Kuid vanuse puhul saabub mingi hetk nõ lagi, kus osalus hakkab taaskord langema. Järgnev joonis 1 illustreerib kui suur tõenäosus on hääletuskasti juurde minna erinevate vanusegruppide lõikes. Kuna regressioonanalüüsis arvatati vanuse efekt valimistel osalenute põhjal ning hääleõigus on alates 18. eluaastast siis noorte vanuses 15-17 hääletamise tõenäosus on võimalik leida ekstrapoleerimise abil ehk mitte-hääleõiguslike käitumise järeldamine valimisõiguslike käitumise põhjal.

Joonis 1. Valimistel osalemise keskmine tõenäosus sõltuvalt vanusest ja 95% usaldusvahemik mediaani ümber

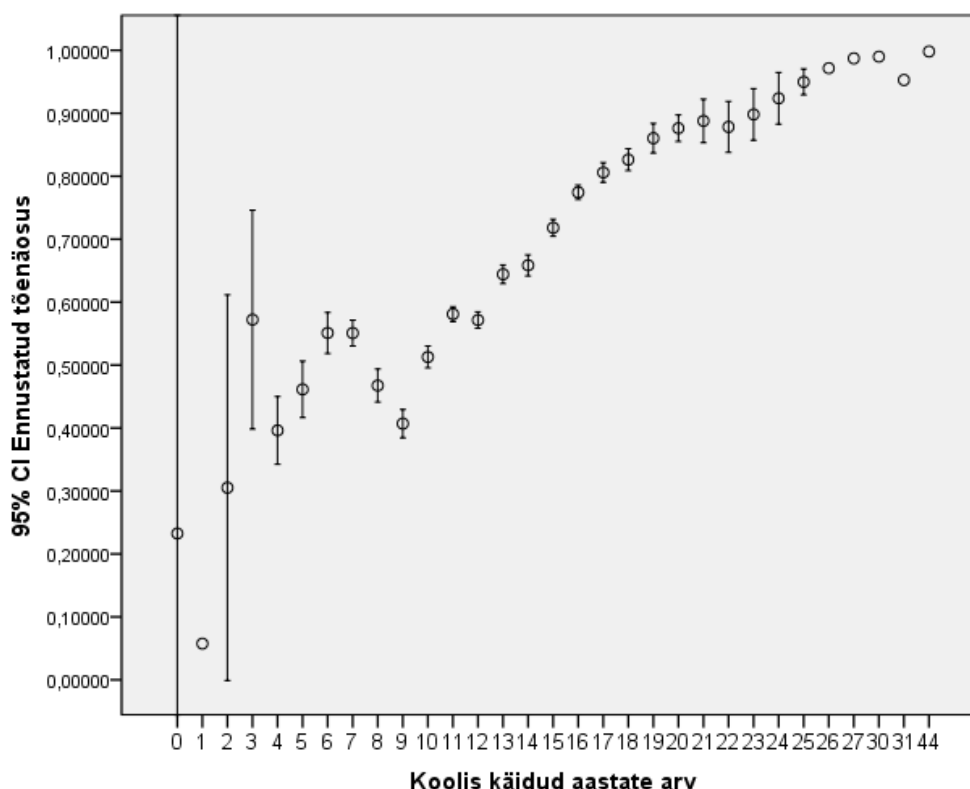
Ülal paiknev joonis 1 näitab keskmist ennustatud tõenäosust vanuste lõikes ja 95% usaldusvahemikku selle mediaani ümber. Selgelt on näha, et kuni vanuseni 25 on suurem tõenäosus mitte valimistel osaleda. Sihtgruppi kuuluvate 15-17-aastaste mitte osalemise tõenäosus on rohkem kui 80% ning tulemus on kõrge statistilise

usaldusväarsusega. Samuti on näha mitte-lineaarset seost, mida näitas ka vanuseruudu efekt, umbes kuuekümnendates hakkab hääletamise tõenäosus mõningal määral vähenema. Kuid kasutatud valim hõlmab marginaalselt väga eakaid respondente (85+), mistõttu nende osalemise tõenäosus on väga madala usaldusväarsusega. Üldises pildis selgub, et kõige aktiivsemad on keskeas ehk nelja- ja viiekümnendates inimesed, kelle tõenäosus valimistel osaleda on 70% piires. Leitu kinnitab tugevalt elutsükli efekti teooriat, kuna keskeas inimestel on stabiilne töö- ja elukoht, sotsialiseeriv tutvusringkond, kujunenud poliitilised seisukohad, kogemused jpm. Teisalt valimisea langetamise vaatepunktist leitud tulemused pole soodustavad, sest noorukite osalemise tõenäosus on praktiliselt olematu. Kuid oluline on meeles pidada, et valimisõiguseta noorte osaluse tõenäosus on arvatud hääleõiguslike põhjal, mistõttu tulemustesse tuleb suhtuda mõnetise ettevaatlikkusega.

Õpingute käigus omandatakse vajalikud kognitiivsed oskused ja kodanikukompetentsus, mis soodustavad poliitilist aktiivsust, peamiselt kulude vähenemise tulemusena. Vajalike teadmiste ja oskuste pagas täieneb aastatega, seega kõrgema haridustasemega või kauem õppinud hääletavad aktiivsemalt. Joonis 2 kinnitab õpingu aastate ja valimistel osalemise tõenäosuse positiivset seotust. Sarnaselt vanusele on esitatud mediaan ennustatud tõenäosuse koolis käidud aastate lõikes ja 95% usaldusvahemik keskmise ümber. Taaskord respondentide seas kaduvväike hulk praktiliselt pole koolis käinud, seega tõenäosuse hindamine vähem kui 3 aastat koolis käinute seas on äärmiselt ebausaldusväärne. Kuid selgelt ilmneb väga tugev positiivne seos õpingu aastate ja hääletamise tõenäosuse vahel. Isikutel, kes on koolis käinud vähem kui 10 aastat on suurem tõenäosus valimistel mitte osaleda. Üllatuslikult on erandiks 6-7 aastat teadmisi omandanud inimesed, kelle hääletama minemise tõenäosus on ligikaudu 55%.

Valimisea langetamise sihtgruppi kuuluvad 16-17-aastased on keskmiselt 9-10 aastat koolis käinud ning huvitaval kombel ilmneb, et 9 aastat õppinutel on 60% tõenäosus mitte hääletama minna, mis on ka kõige madalam usaldusväärne tulemus. Antud muutuja puhul pole võimalik otseselt seostada aastate arvu ja konkreetset haridustaset, kuid tugeval statistiliselt usaldusväärasel tasemel on ligi 80% osalemise tõenäosus isikutel, kes on teadmisi omandanud 16-18 aastat ning võib eeldada, et suurema osa neist moodustavad kõrgharitud. Seega kinnitades varasemaid uuringuid haridustaseme ja osaluse korreleerituse osas. Lähtudes antud tulemustest ja seadusemuudatuse

sihtgrupi koolis käidud aastate arvust esineb 16-17-aastaste puhul suurem tõenäosus mitte valimiskasti juurde minna.

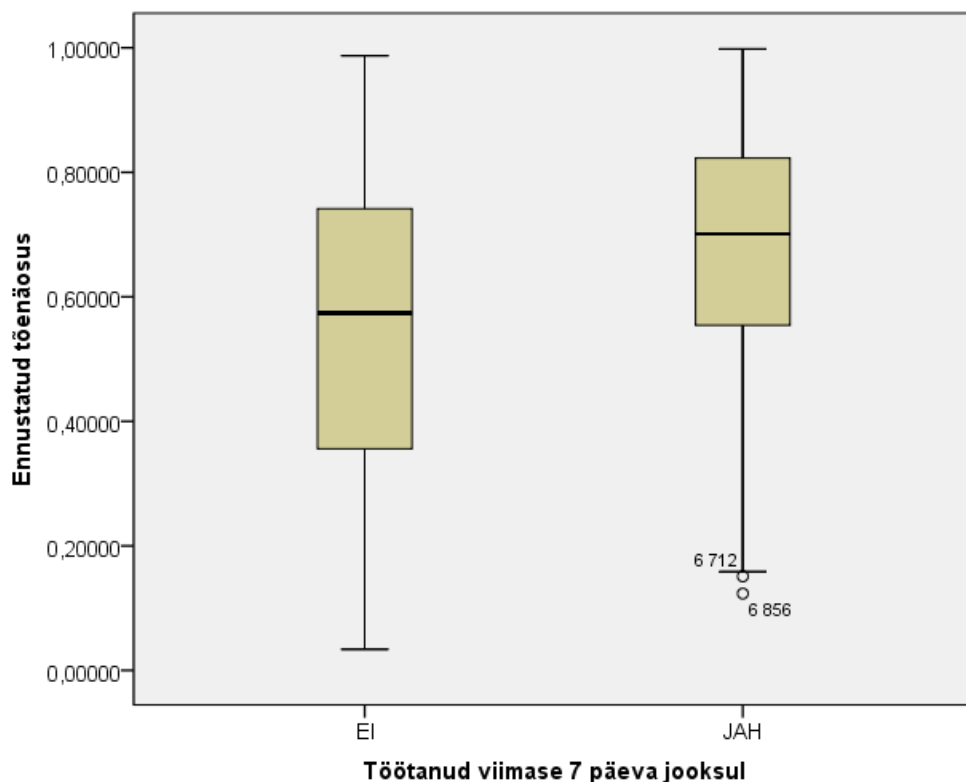

Joonis 2. Valimistel osalemise keskmine tõenäosus sõltuvalt koolis käidud aastatest ja 95% usaldusvahemik antud keskmise ümber

Sotsiodemograafilistest muutujatest on kaasatud ka inimese hõivestaatus viimase seitsme päeva jooksul, täpsemalt töötamine ja õppimine. Tööhõive efekt seostub taaskord elutsükliga, mille kaasnähtusteks on nii valimistulemuste otsene mõju maksupoliitika või sotsiaaltoetuste näol; sotsialiseeriv keskkond või ka stabiilne eluolu. Lisaks töötamine väljendab kaudselt teooria osas leitud tugeva töömentaliteedi (*hard-working personality*) efekti valimisosalusel. Seda kinnitas ka regressioonanalüüsi, mille kohaselt töötamine ja õppimine olid vastupidiste ning tugevate efektidega.

Alljärgnevalt jooniselt 3 ilmneb, et tööd tegevatel inimestel on tõenäosus osaleda keskmiselt kõrgem kui mitte-töötanutel. Samas viimase seitsme päeva jooksul mitte tööd teinute osalemise mediaan tõenäosus on vaid kümnendiku võrra väiksem, täpsemalt 60% piires. Lisaks mõlema kategooria puhul on minimaalsed/maksimaalsed osalus tõenäosused samas suurusjärgus. Seega võiks esmalt järeldada, et tõenäosus hääletada on mõlema grupi puhul üsna sarnane. Kuid töötajate puhul on kast kitsamalt

mediaani ümber ehk nende osalemise tõenäosus on vähem hajutatud kõrge mediaani ümber, seega nende käitumine on koherentsem. Vastupidi mitte-töötajate seas on kast laiali rohkem madala mediaani ümber, mis näitab nende erinevamat käitumist ja väiksemat tõenäosust. Järelikult eksisteerib erinevus kahe grupi vahel ning õigustatud on vaadata, kuidas 15-17-aastased ja täiskasvanud paiknevad antud kategooriate lõikes.

Joonis 3. Valimistel osalemise tõenäosuse seos töötamisega

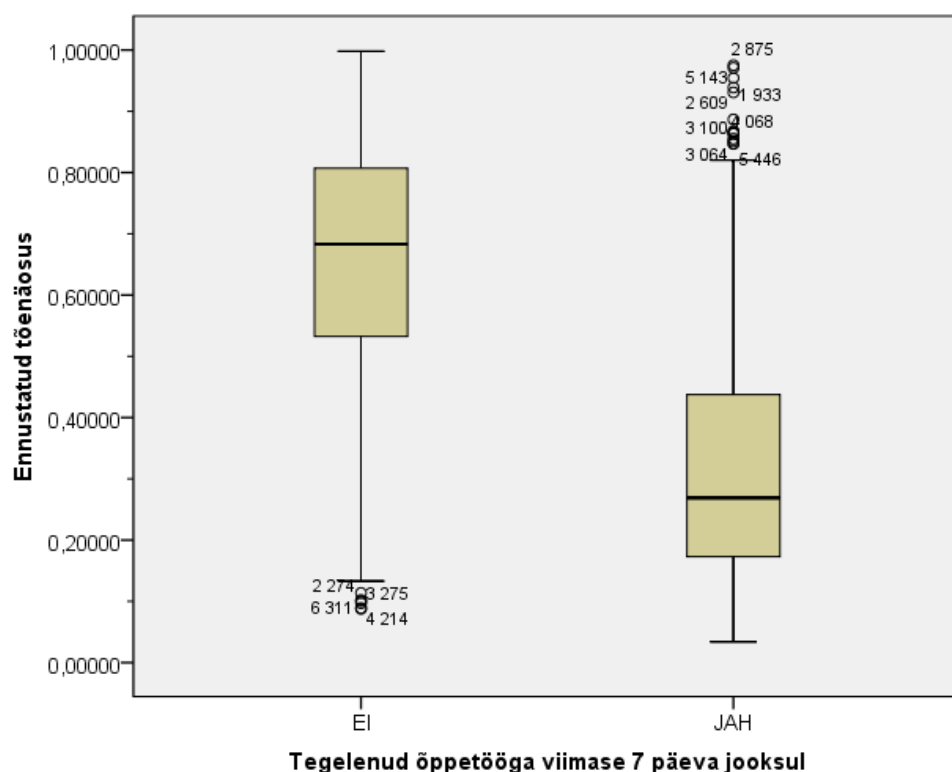
Tabel 2. Töötanute osakaal 15-17-aastaste ja täisealiste seas, sulgudes juhtumite arv (N)

Töötanud viimase 7 päeva jooksul	15-17.a	18+
JAH	1,9% (5)	55,3% (3702)
EI	98,1% (264)	44,7% (2989)

Valimisseaduse muudatusest enim mõjutatud sihtrühm on Eesti kontekstis koolikohuslane, kuid leidub erandjuhtumeid ning töötamine pole takistatud. Tabelist 2 selgub, et vaid 1,9% 15-17-aastastest noortest on viimase seitsme päeva jooksul töötanud, võrdluseks hetkel valimisealistest üle poolte on aktiivsed tööturul. Alaealiste töö tegemise näitajad tulenevad üsna väiksest valimist, mistõttu tulemustesse tuleb

suhtuda mõningase ettevaatlikkusega. Kuid Eesti kontekstis on üldiselt teada, et enamik 15-17-aastaseid noori on haridussüsteemis ja kooli kõrvalt tööl käimine pole kuigi levinud. Järelikult noorte tõenäosus osaleda jääb keskmiselt 60% piirsesse, hetkel valimisõiguslike puhul on see kümnendiku võrra kõrgem ehk 70% tõenäosus. Tulemused kinnitavad nii elutsükli kui töömentaliteedi efekti. Noored pole sisenenud eluperioodi, kus ollakse valdavalt hõivatud tööturul, mis korreleerub valimiskäitumisega, peamiselt kulude alanemise ja valimistulemuste tähtsustamise näol. Seega 15-17-aastaste madalam osaluse tõenäosus tuleneb nii vähesest töökogemusest kui ka aktiivsust soodustava elutsükli puudumisest.

Tööhõive muutuja näitas, kui suur hulk respondente ühte või teise kategooriasse paigutus, kuid selgema pildi saamiseks tuleks vaadelda, millega need mitte-töötajad tegelevad ning kuidas see seostub valimisosalusega. Lähtuvalt antud töö temaatikast ja sihtrühmast valiti tegevuseks õppimine, mis regressioonianalüüsis ilmnas on negatiivselt korreleeritud hääletamas käimisega. Õppimise ja valimisosaluse negatiivne seotus on ootuspärane, sest tavapäraselt hariduse omandamine toimub nooremas vanuses ja ebastabiilsema eluperioodi jooksul, mis teadupärast ei ole samuti poliitilisele aktiivsusele kaasa aitavateks teguriteks.

Joonis 4. Valimistel osalemise tõenäosuse seos õppimisega

Töötamise ja mitte-töötamise puhul oli keskmiselt suurem tõenäosus osaleda, kuid jooniselt 4 selgub, et õppimise efekt on tunduvalt tugevam ja eristatavam. Nimelt õppuritel on keskmiselt 70% tõenäosus mitte-hääletada, vastupidi haridussüsteemi välistel valijatel 70% tõenäosus osaleda valimistel. Teisalt mõlema kategooria puhul on kvartiilide hajuvus üsna suur ning esineb erandjuhte, mis ei sobitu üldtrendi. Samas karbid on üsna kitsalt mediaani ümber, mis näitab koherentsemat käitumist. Eriti paistab silma „jah“-grupi kontsentreeritus madalama mediaani ümber.

Eespool mainitult 15-17-aastased on koolikohuslased ja tabel 3 kinnitab, et vaid marginaalne osa on sisenenud tööturule. Töötanud ja õppinud noorte osakaalud on täiesti võrreldavad, vaid väike osa 15-17-aastastest respondentidest pole viimase nädala jooksul ei õppinud ega töötanud. Kuid vanemas eagrupid esinevad suuremad ebakõlad, mis tõenäoliselt on põhjustatud töötu või pensionäri staatuse omamisest.

Tabel 3. Õppurite osakaal 15-17-aastaste ja täisealiste seas, sulgudes juhtumite arv (N)

Õppinud viimase 7 päeva jooksul	15-17.a	18+
JAH	95,9% (258)	9% (600)
EI	4,1% (11)	91% (6091)

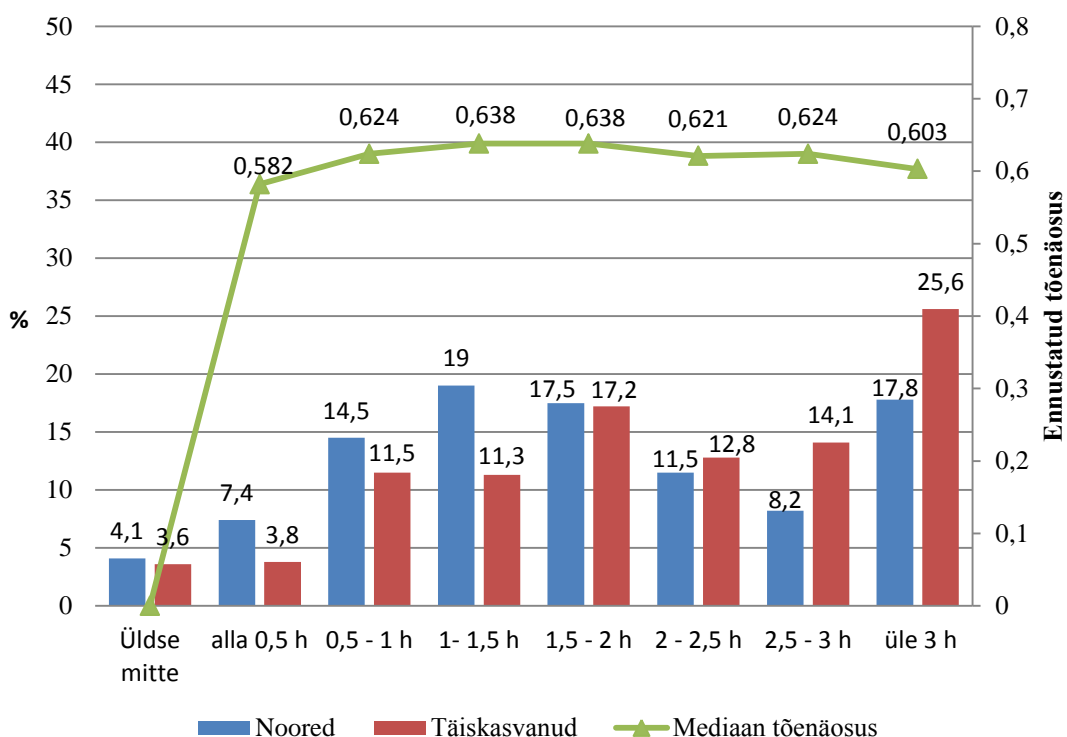
Rohkem kui 90% alaealistest respondentidest on haridussüsteemis, mis Franklini (2004) teooria kohaselt peaks soodustama valimisaktiivsust, kuid Eesti kontekstis on näha, et tunduvalt madalam on hääletama minemise tõenäosus nende seas, kes on viimase seitsme päeva jooksul õppinud. Järelikult iseenesest on positiivne, et niivõrd suur hulk noortest täidavad koolikohustust, teisalt õppuristaatus vähendab tõenäosust valimistel aktiivselt osaleda.

5.4.2 Käitumuslikud ja hoiakulised muutujad

Sotsiodemograafiliste tegurite puhul oleks võinud juba enne põhjalikumat analüüsi spekuloida alaealiste tagasihoidlikumat poliitilist aktiivsust, kuid käitumuslike ja hoiakuliste muutujate varal on ülesanne keerukam ja vähem konkreetsem. Valdavalt räägitakse vaid poliitilise huvi puudumisest, mis marginaliseerub hääleõiguse saades, kuid meedia tarbimise harjumusi või erakondadega koostöö tegemist analüüsitakse harvem, mis tegelikkuses samuti oluliselt mõjutavad valimiskäitumist ning harjumused pole kerged muutuma. Järgnevalt esitatakse analüüsi tulemused, kus vaadeldi

käitumuslike ja hoiakuliste tegurite valimisosaluse tõenäosust eri kategooriate lõikes ning kuidas paigutuvad noored ja täiskasvanud antud kategooriate vahel.

Meedia tarbimise harjumuste olulisust ja vastupidiseid efekte kinnitas regressioonanalüüs, mille kohaselt enim levinud tegevuse puhul noorte seas ehk televisiooni vaatamisel tuleb eristada üldist ja spetsiifilist vaatamist, millel on vastupidised ja mõõdukad efektid. Alloleva joonise 5 joondiaagramm illustreerib, missugune on ennustatud keskmine tõenäosus valimistel osaleda erinevate televisiooni vaatamise kategooriate lõikes. Siinkohal tuleb märkida, et statistilise hinnangu usaldusväärsus oli kõikide alajaotuse puhul samaväärne ja mõõdukas. Tulpdiagramm näitab noorte vanuses 15-17 ning täiskasvanute osakaalusid erinevate vaatamisharjumuste vahel.

Joonis 5. Keskmine ennustatud tõenäosus valimistel osaleda üldise TV vaatamise erikategooriate lõikes (paremal teljel) ning 15-17-aastaste noorte ja täisealiste jagunemine vastavates kategooriates (vasakul teljel)

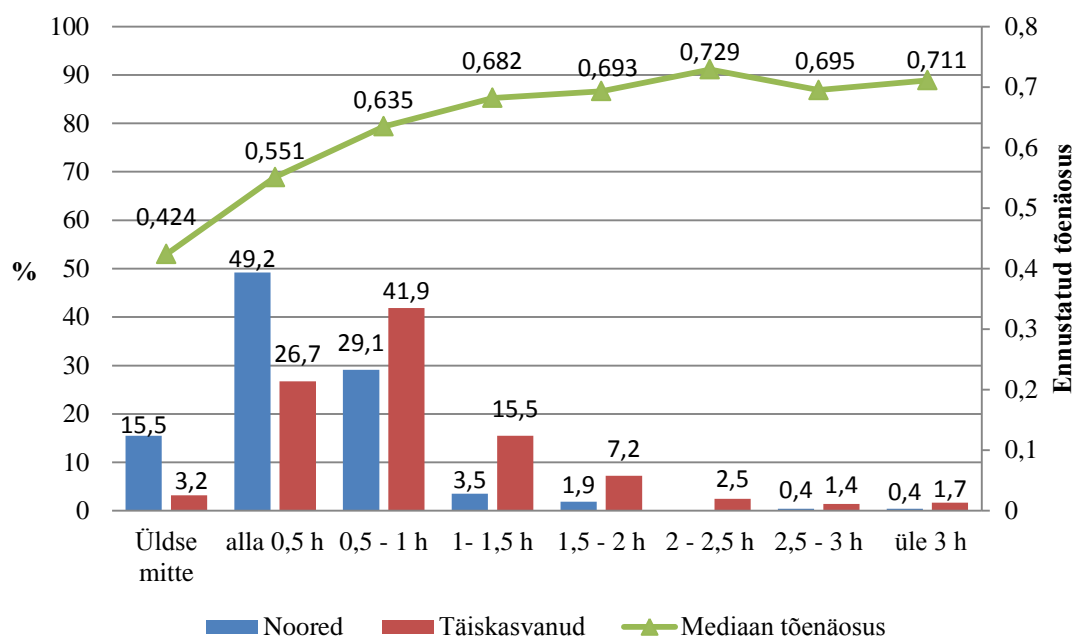
Regressioonanalüüs näitas üldise televisiooni vaatamise negatiivset seost valimisosalusega, kuid jooniselt 5 selgub, et negatiivset seost põhjustas üldse mitte vaatajate tõenäosuse puudumine. Üllatuslikult noorte ja täiskasvanute seas leidub

vähesel määral inimesi, kes ei kuluta päevas üldse enda aega televiisori jälgimisele. Kuid üldiselt on mõlemad eagrupid üsna sarnaselt jagunenud erinevate kategooriate lõikes, tugevalt domineerivat vaatamisharjumust ei esine. Mõningal määral täiskasvanute seas vaadatakse telerit rohkem, kuid erinevused on siiski marginaalsed. Samas tulemus on veidi üllatuslik, sest üldiselt väidetakse, et tänapäeva noored veedavad suurema osa ajast filme ja seriaale jälgides, kuid antud graafik taolisi järeldusi ei võimalda teha.

Jooniselt 5 selgub, et valimistel osalemise keskmine tõenäosus on kõikide harjumuste puhul üsna samas suurusjärgus, jäädes ligikaudu 60% piiresse. Järelikult võrreldes noorte ja hetkel valimisõiguslike üldist televisiooni vaatamise mustrit ning mediaan osalemise tõenäosust, võib väita, et antud muutuja varal valimisea langetamine pole sugugi negatiivne plaan, sest suurem tõenäosusega noored kasutaksid neile antud õigust. Kuid siinkohal on oluline meenutada, et valimiskäitumine tuleneb mitmete faktorite koos eksisteerimisel ning antud muutuja polnud kõige tugevama efektiga valimisosalusele.

Meedia tarbimise, täpsemalt televisiooni vaatamise puhul regressioonanalüüs näitas, et pelgalt televiisori vaatamine ei soodusta poliitilist aktiivsust, oluliseks on sisu ehk missuguseid saateid/filme vaadatakse. Uudiste ja poliitika teemaliste saadete jälgimine on positiivselt seotud valimisosalusega, meelelahutuslikel seriaalidel/filmidel on vastupidine efekt. Kuid eelnev analüüs näitas, et negatiivne korrelatsioon tulenes ühe kategooria olematusest tõenäosusest ning üldine televisiooni vaatamine siiski mõjub positiivselt hääletuskasti juurde minemisele. Spetsiifiline televiisori jälgimise harjumus näitas juba regressioonanalüüsis olulist efekti valimisosalusele. Näiteks võrreldes kahte valijat, kellest üks vaatab uudiseid üks tund päevas ja teine rohkem kui poolteist tundi, siis teise isiku valimistel osalemise tõenäosus on ligi 12% suurem.

Järgnev joonis 6 illustreerib sarnaselt eelmisele joondigrammi abil mediaan tõenäosust ning tulpdiagramm 15-17-aastaste ja täiskasvanute osakaalusid erinevate kategooriate lõikes. Antud muutuja puhul on lineaarne seos konkreetselt ning võimalik on selgemalt eristada erinevate vaatamisharjumuste efekti valimisosalusele. Samuti erinevalt üldisest televisiooni vaatamisest domineerivad noorte ja täiskasvanute seas kindlad kategooriad.

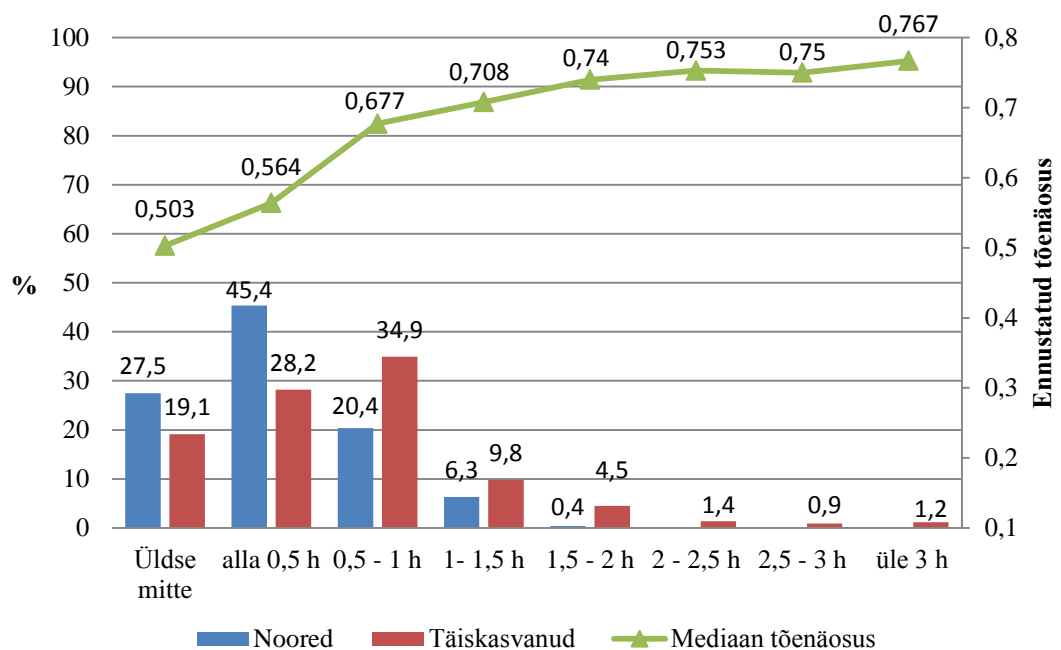

Joonis 6. Keskmine tõenäosus valimistel osaleda lähtuvalt spetsiifilise TV vaatamise harjumustest (paremal teljel) ning 15-17.aastaste noorte ja täiskasvanute vaatamisharjumused (vasakul teljel)

Jooniselt 6 selgub, et kõige suurem tõenäosus, rohkem kui 72%, valimistel osaleda on inimestel, kes vaatavad uudiseid või poliitika teemalisi saateid 2-2,5 tundi päevas. Kuid laias plaanis alates ühetunnilisest vaatamisest jääb tõenäosus 70% piiresse ning joonisel esitamata usalduspiirid näitasid kõikide kategooriate puhul kõrget statistilist usaldusväärsust. Samas valdav osa noortest jälgivad spetsiifilist meediat vaid vähem kui pool tundi päevas, mille korral osalemise tõenäosus on enam kui kümnendiku võrra madalam. Viieteistkümnel protsendil noortest on isegi suurem tõenäosus mitte valimistel osaleda. Täiskasvanute harjumused on rohkem hajutatud ning võrreldes noortega esineb neid ka kategooriates, mis ennustavad suurimat osalemise tõenäosust. Samuti vaid 3% täisealistest on osalemise tõenäosus vähem kui 50%. Järelikult kui võrrelda, missuguses kategoorias üle poolte respondentidest paikneb, siis järeldub, et täiskasvanute ennustatud valimisosaluse tõenäosus on ligikaudu kümnendiku võrra kõrgem.

Käesoleva muutuja varal võib spekuloida, et vaadates hääleõigust taotleva rühma spetsiifilist televisiooni jälgimist nende tõenäosus valimistel aktiivselt osaleda on vaid pooltel juhtudel, kuid rohkem uudiste vaatamisele ajaressurssi kulutavate inimeste puhul oleks valimisosaluse tõenäosus üle 70 protsendipunkti.

Kolmandaks muutujaks meediatarbimise mõju hindamiseks kaasati ajalehtede lugemisharjumus, kuid erinevalt eelmistest muutujatest temaatilisi erinevusi ei tuvastatud. Tõenäoliselt tuleneb see asjaolust, et valdavalt ajalehed kajastavad proportsionaalselt nii kollaseid kui päevakajalisi uudiseid ning soovides jälgida vaid ühte valdkonda, tahes tahtmata puututakse kokku ka teise valdkonna uudistega. Regressioonianalüüs näitas positiivset korreleeritust ajalehtede lugemuse ja valimisosalusel vahel, mida ilmestab ka joonise 7 lineaarselt kasvav joon, mis näitab keskmist ennustatud tõenäosust valimistel osaleda eri lugemisharjumuste lõikes. Tulpdiagrammid taaskord illustreerivad täiskasvanute ja noorte jagunemist erinevate kategooriate vahel.

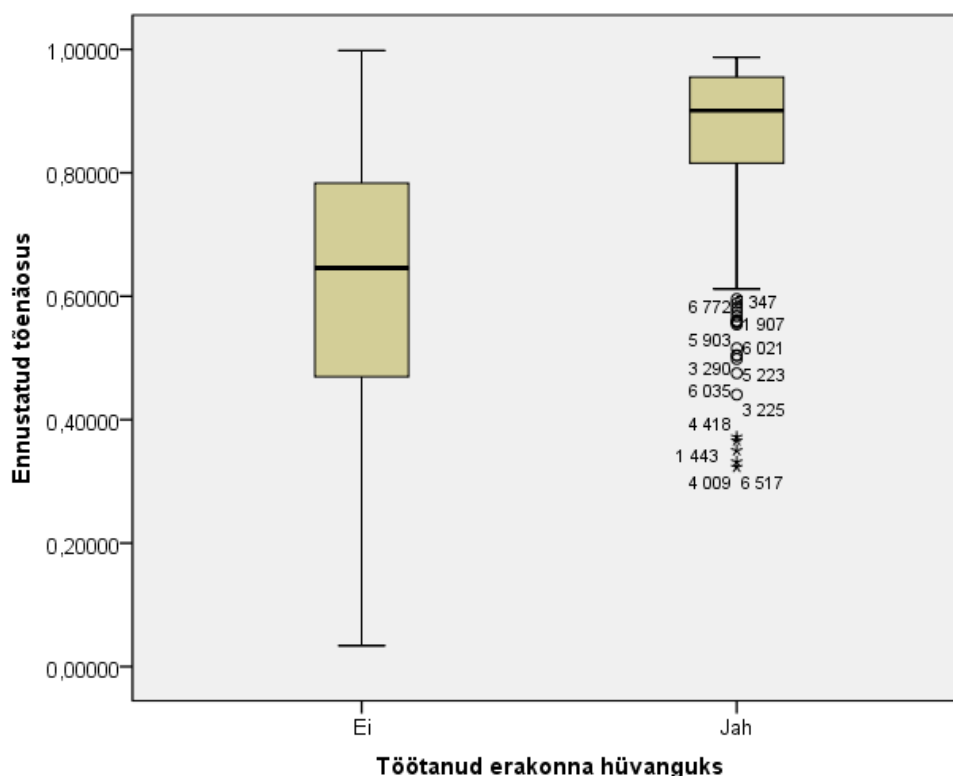
Joonis 7. Mediaan tõenäosus valimistel osaleda sõltuvalt ajalehtede lugemisharjumustest (paremal teljel) ning noorte vanuses 15-17 ja täisealiste osakaalud erinevates kategooriates (vasakul teljel)

Sarnaselt spetsiifilisele televisiooni vaatamisele ligikaudu kolmveerand noortest loevad ajalehti vähem kui pool tundi päevas või üldse mitte. Kuid antud mahus lugemine ennustab vaid minimaalselt suuremat tõenäosust valimistel osaleda. Joonis 7 illustreerib, et üle 75% tõenäosus hääletada on inimestel, kes loevad ajalehti enam kui kaks tundi päevas, kuid ühelgi 15-17-aastaselt noorukil pole sarnaseid lugemisharjumusi. Seega üldiselt noorte seas domineerivad harjumused, mis ennustavad ligi viiendiku madalamat osalus tõenäosust.

Täiskasvanute lugemisharjumusi analüüsidest selgub samuti, et valdavalt kulutatakse ajalehtede lugemisele maksimaalselt tund päevas. Samas erinevalt 15-17-aastastest noorukitest leidub täiskasvanute seas ka isikuid, kes pühendavad päevas rohkem aega lugemisele ning seetõttu suureneb nende valimistel osalemise tõenäosus. Kui vaadata missuguses kategoorias suurem osa noori ja täiskasvanuid paiknevad selgub, et kahe vanusegrupi osalustõenäosuse vahe on ligi 10% vanemate kasuks.

Kui meediatarbimise harjumused ja nende mõju võimalikule valimisaktiivsusele on valimisea langetamise debattides vähest tähelepanu pälvinud, siis kitsamalt poliitika-kesksed tegurid on märksa rohkem tähelepanu keskpunktis. Valdavalt analüüsitakse poliitikast huvitatust ja usaldust, kuna nende süstemaatilist olulisust hääletamise tõenäosusele on kinnitanud suurem osa valimiskäitumise uuringuid. Käesoleva töö raames läbiviidud regressioonanalüüs kinnitas samuti, et usaldus ja huvi on tugevalt positiivselt korreleeritud valimisosalusel. Kuid kõige tugevam efekt tuvastati erakonna hüvanguks töötamisel, mida sageli noorte poliitilise käitumise analüüsimisele ei uurita. Pääaegu kolm korda suurem tõenäosus on valimistel osaleda inimestel, kes on teinud parteiga koostööd. Nõnda tugev efekt on ootuspärane, sest tegevus iseeneses välistab mitmed absentismi soodustava tegurid – huvi, teadmised, info kogumise kulud jpm.

Erakonna heaks töötamise tugevat positiivset seost valimisosalusel illustreerib ka järgnev karpdiagramm joonisel 8, mis näitab kuivõrd suur tõenäosus on hääletama minna inimestel, kes on tegutsenud või mitte partei hüvanguks. Esimeste puhul on keskmine näitaja väga kõrge, nimelt 90% tõenäosusega lähevad erakonnaga koostegutsenud hääletuskasti juurde. Lisaks kast on koondunud mediaani ümber, mis tähendab nende koherentset käitumist. Minimaalne väärtus näitab samuti suuremat tõenäosust osaleda, kuid eksisteerivad juhtumid, mis üldisesse mustrisse ei sobitu ning hoolimata erakonna heaks töötamisest nende puhul mitte-osalemise tõenäosus on suurem. „Ei“ grupis paiknevate isikute käitumine on hajutatam ning keskmine valimisosalusel tõenäosus on ligi veerandi võrra madalam. Kuid antud kategooria 50% juhtumitel on samuti suurem tõenäosus osaleda valimistel, tõenäosus jääb aga madalamaks erakonna heaks töötanute omast.

Joonis 8. Valimistel osalemise tõenäosus sõltuvalt erakonna heaks töötamisest

Allolevalt tabelilt 4 nähtub, et kaduvväike osa 15-17-aastastest respondentidest on erakonna heaks töötanud, vaid 1,5%. Vanema põlvkonna seas antud tegevus pole samuti väga populaarne. Silma riivab asjaolu, et 15-17-aastaste partei hüvanguks töötamise tendents tuleneb üpriski väikese valimi põhjal, mistõttu laiapõhjaliste järelduste tegemisel tuleks olla ettevaatlik. Kuid nagu eelnevas peatükis täheldati ESS valim on representatiivne kogu populatsiooni suhtes ning vanuserühmade võrdluses on näha sarnast tendentsi, hoolimata märkimisväärtetest valimi suuruse erinevustest.

Tabel 4. Erakonna heaks töötamine täisealiste ja 15-17-aastaste seas, sulgudes juhtumite arv (N)

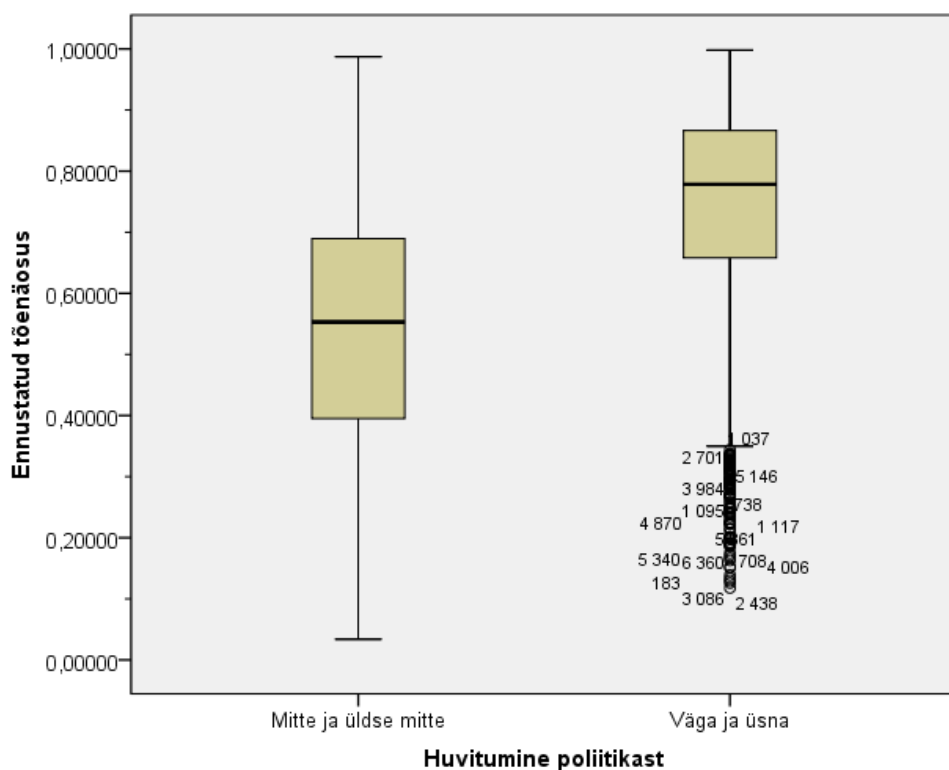
Erakonna heaks töötanud	15-17.a	18+
JAH	1,5% (4)	3% (197)
EI	98,5% (264)	97% (6470)

Karpi diagramm näitas, et erakonna heaks töötanute valimistel osalemise mediaan tõenäosus on väga kõrge ning nende käitumine on koherentne. Samas vaid marginaalne osa täiskasvanutest ja noortest vanuses 15-17 omavad parteiga koos tegutsemise

kogemust. Teisalt mitte-töötamine erakonna hüvanguks ennustas samuti keskmiselt suuremat tõenäosus osaleda, kuid käitumine on hajutatud. Seega antud muutuja varal on üpris keeruline jõuda ühesele seisukohale, kas noored realiseeriksid saadud aktiivse hääleõiguse.

Noorte kesine poliitikast huvitatus on valimisea langetamise skeptikute põhiargument, kunas võib põhjustada ebaadekvaatset valimisotsust ja/või absentismi. Sestap huvi mõju valimisosalusele ja esinemist noorte hulgas on enim uuritud. Teisalt väidetakse, et huvi eksisteerib valdkonnas, kus on õigus/võimalused osalemiseks. Austria praktika tõepoolest kinnitab, et hääleõiguse tagajärjel märgatavalt suurenes poliitikast huvitatus, kuid paljuski tulenes see aktiivsetest lisameetmetest (Zeglovitse, Zandonella 2013: 1094). Samas Norra eksperimendiga huvi kasvu sihtgrupi seas ei kaasnud (Bergh 2013: 96). Eesti puhul A.Tootsi juhitud mõjuanalüüs väitis, et vähese huvi valimisea langetamise vastuargumendiks toomine pole õigustatud, kuna Noorte Kodanikukultuuri (2011: 18) uuringu kohaselt 8. klassi õpilased võrreldes täiskasvanutega on isegi rohkem poliitikast huvitatud, vastavalt 50% ja 36% respondentidest. Kuid järgnevalt selgub, et Kodanikukultuuri ja ESS tulemuste vahel eksisteerivad suured ebakõlad, mistõttu keeruline on väita, kas isegi valimisõigust omamata noortel on suurem huvi poliitika suhtes või vastupidi lähtudes ESS andmetes Eesti noored sobituvad üldisesse mustrisse, mille kohaselt nooremas vanuses domineerivad mitte-poliitilised huvid. Kuid käesolevas töös lähtutakse ESS andmetest, sest nende põhjal arvutatakse ka osalemise tõenäosus ja andmete valiidsuses ollakse kindel.

Järgnev joonis 9 illustreerib, et poliitikast väga ja üsna huvitatud inimeste ennustatud mediaan tõenäosus valimistel osaleda on 80%, mis on väga kõrge näitaja. Mitte ja üldse mitte huvitatute tõenäosus on ligikaudu 30% madalam, mis näitab et antud muutujal on tugev efekt, mida kinnitab ka regressioonanalüüsi tulemus ja varasemad valimiskäitumise uuringud. Lisaks osalemise tõenäosus on vähem hajutatud kõrge mediaani ümber, mis tähendab et huvi tundvad käituvad sarnasemalt. Kuid sarnaselt eelnevate muutujatega, esineb ka antud teguri puhul erijuhtumeid, mis kõrge huvi korral ennustavad küllaltki madalat osalus tõenäosust. Samuti maksimaalsed ja minimaalsed väärtused mõlema kategooria puhul on üsna võrdväärsed. Kuid üldiselt võib väita, et huvi tundvate valimistel osalemise tõenäosus on süstemaatiliselt kõrgem.

Joonis 9. Valimistel osalemise tõenäosus sõltuvalt poliitikahuvist

ESS andmetel koostatud tabelist 5 selgub, et vähem kui veerand 15-17-aastastest on poliitikast üsna ja väga huvitatud, mis võrreldes Noorte Kodanikukultuuri (2011) tulemustega on kaks korda madalam. Samas täiskasvanute puhul niivõrd ulatuslikud erinevused puuduvad. Käesolevas töös leitu kinnitab üldist tendentsi, mille kohaselt nooremate poliitikahuvi on madalam.

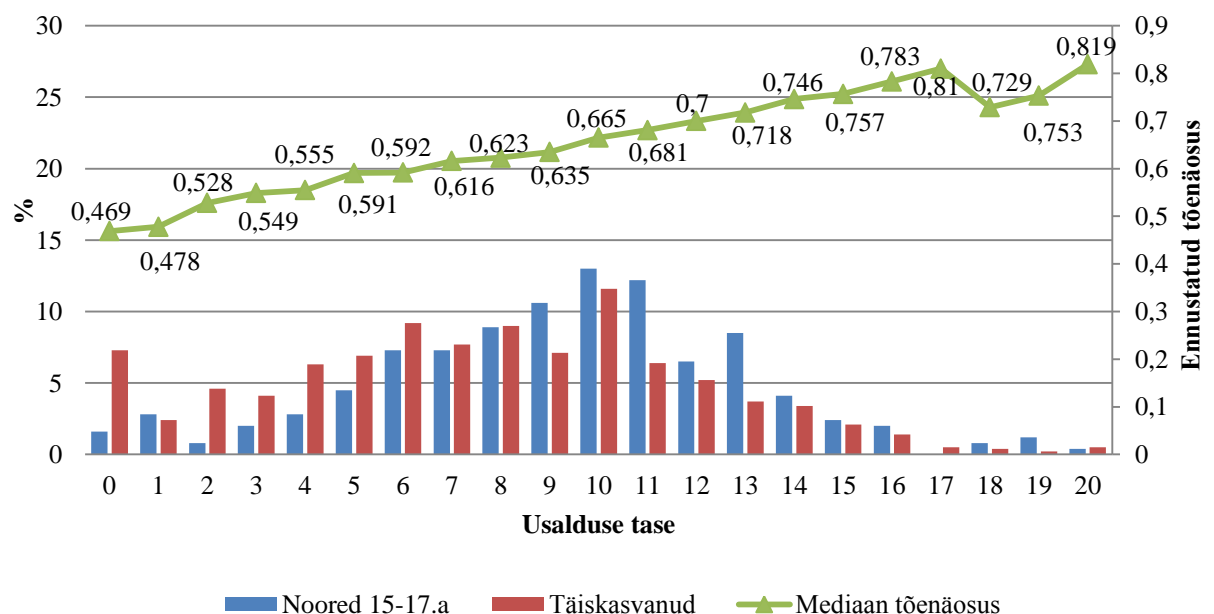
Tabel 5. Poliitikast huvitujate osakaalud vanuserühmade lõikes, sulgudes juhtumite arv (N)

Poliitikast huvitumine	15-17.a	18+
Üldse mitte ja mitte huvitatud	77% (207)	59,2% (3947)
Üsna ja väga huvitatud	23% (62)	40,8% (2725)

Võrreldes prognoositud tõenäosust huvi esinemise korral valimistel osaleda ja noorte poliitikahuvi, ilmselgelt on näha, et 15-17-aastaste tugevalt madalam huvi pärssib nende valimistel osalemist. Aga tuleb meenutada, et Austria kogemused näitavad huvi tekkimist pärast õiguse omandamist, teisalt selgus et huvi ja valimisosalus pole noorte

puhul niivõrd otseselt seotud kui täisealiste seas. Kuid praegustest andmetest lähtudes noortel on süstemaatiliselt madalam poliitikahuvi võrreldes praeguste valimisõiguslikega, mistõttu nende valimisosaluse tõenäosus on tunduvalt madalam.

Teoreetilises osas ilmnes, et enamikel juhtudel poliitiliste institutsioonide usaldamine ei mängi rolli valija käitumise mõjutamisel. Regressioonianalüüsist selgus, et Eesti kuulub erandite hulka, kus usaldus on olulisel määral ja positiivselt valimisosalusega seotud. Joonisel 10 kujutatud joondiaagramm näitab valimistel osalemise mediaan tõenäosust vastava usaldustaseme puhul. Tulpdiagramm 15-17-aastaste noorte ja täiskasvanute jagunemist erinevate tasemete lõikes. Lineaarselt kasvav joon, lühiajalise langusega illustreerib usaldustaseme ja valimisosaluse positiivset ning mõõdukat seost. Parlamendi ja poliitikute usaldamine tasemetel 17 ja 20 ennustavad osalemise tõenäosuseks 80%, kuid usalduse puudumisel või selle väga madalal skooril vaid 50% ümbruses. Üllatuslik langus toimub 18-usaldustaseme juures. Käesoleva töö autor ei oska täpset selgitust anda, kuid sarnaste skaalade puhul on tavaliseks, et ei eristata konkreetselt erinevaid väärtusi, seega võib eripära tuleneda juhuslikkusest. Antud töö kontekstis, sel hálbel olulist tähtsust pole.

Joonis 10. Mediaan tõenäosus valimistel osaleda sõltuvalt usaldustasemest (paremal teljel) ning 15-17.aastaste noorte ja täiskasvanute osakaalud usaldustasemete lõikes (vasakul teljel)

Ülal paiknevalt jooniselt 10 selgub, et nii noorte kui täiskasvanute usaldus on üsna sarnane, isegi sümmeetriline. 15-17-aastaste puhul domineerivad keskmises paiknevad väärtused, mis võib tähendada, et noored on ükskõiksed ning arvamuse puudumisel otsustatakse keskvväärtuste kasuks. Vahemikes, mis ennustavad suuremat tõenäosust valimistel osalemisele, noorte osakaal praktiliselt puudub. Samas kõige madalamat usaldust 15-17-aastaste seas esineb marginaalselt, mida ei saa öelda täiskasvanute puhul, kes selgelt on kriitilisemad parlamendi ja poliitikute suhtes. Põhjuseks võib olla nende varasemad kogemused ja kaasatus poliitikasse, kuid noortel puuduvad negatiivsed kogemused, mis nende usaldust madalamale tasemele tooks. Järelikult võrreldes praeguste valimisõiguslike ja noorte usaldustasemeid võiks väita, et 15-17-aastaste osalemise tõenäosus on isegi kõrgem. Kuid endiselt erinevused on väikesed ning noorte mõningane positiivsem suhtumine võib tuleneda nende vähesest kokkupuutest poliitikaga.

5.5 Järeldused

Läbiviidud analüüsi tulemused kinnitasid, et valdavalt noorukite ja täisealiste vahel esinevad süstemaatilised erinevused, mis suure tõenäosusega põhjustab nende erinevat valimiskäitumist.

Sotsiodemograafiliste näitaja varal tehtud analüüs kinnitas oluliselt varasemaid empiirilisi uuringuid ning arvamusi noorte passiivse valimisosaluse osas. Enim debateeritud vanuse ja hariduse efekt ilmestasid selgelt, et vanuses 15-17 eksisteerib suurem tõenäosus valimiskasti juurde mitte minna. Lisaks enamus noortest on õppurid, mis veelgi kahandab oluliselt nende osalemise tõenäosust, võrdluseks täisealistest vähem kui kümnendik on haridussüsteemis ning nende hääletamise tõenäosus on vastupidine noortest ehk 70%. Tööhõive ja selle efekt valimisosaluse rõhutab veel enam täiskasvanute ja noorte erinevusi ning eeldatavat valimisaktiivsust. Tulemused kinnitavad elutsükli efekti domineerimist valimiskäitumises, kuid paraku noored ei ole veel sisenenud aktiivsust soodustavasse eluperioodi. Neil puudub elukogemus, mis paneks tähtsustama poliitikas keskmises olevaid teemasid, mistõttu valimistel hääle andmine on vähem tõenäoline.

Käitumuslike ja hoiakuliste muutujate tõlgendamine on mõneti keerulisem, erinevalt sotsiodemograafilistest teguritest niivõrd selgeid ja üheseid seoseid ei esinenud. Olulisi erinevusi täiskasvanute ja 15-17-aastaste meedia tarbimise harjumuste vahel ei

esinenud, samas vähesel määral esineb hetkel hääleõiguslikke rohkem kategooriates, mis ennustasid ligikaudu kümnendiku võrra kõrgemat osalustõenäosust. Üldiselt meedia tarbimise näitajate varal võiks spekuloida, et noored kalduvad suurema tõenäosusega osalema, kuid täiskasvanute tõenäosus hääletada on kümnendiku võrra suurem lähtudes nende harjumustest.

Poliitikahuvi seostamine adekvaatse ja aktiivse valimisosalusega on senini enim tähelepanu pälvinud, kuna empiirilised uurimused on tõestanud noorte kesist huvi poliitika vastu. Samas Austria kogemuste varal selgus, et huvi on valimisõiguse kaasnähtuseks. Mistõttu poleks paslik demonstreerida noorukite madalat huvi ja väita, et nad pole valimisküpsed. Saavad õiguse, tekib ka huvi. Keerukamaks muudab pildi asjaolu, et Austrias hoolimata üsna võrdväärsest poliitikahuvist ülejäänud valijaskonnaga, 16-17-aastaste aktiivsus on tavapärasest madalam. Lisaks Norra eksperimendi taustal ilmnes, et huvi ei kaasnud valimisõigusega, kuid osalusprotsent oli võrreldav huvi tundvate vanemaealistega. Järelikult noorte puhul huvi ja osalus pole niivõrd otseselt ja tugevalt seotud. Siiski poliitikahuvi on üks paljudest muutujatest, mis omavad efekti inimese otsusele valida minna või mitte. Läbiviidud analüüs näitas, et tõepoolest vähem kui veerand 15-17-aastastest tunnevad huvi poliitikas toimuva vastu, võrdluseks täiskasvanutel on näitaja ligikaudu kaks korda suurem. Teisalt huvitumine aitab tugevalt ennustada hääletamise tõenäosust, keskmiselt 80%. Järelikult hetke poliitikahuvi tugevalt pärsib aktiivset osalust, kuid valimisõiguse saades sarnaselt Austriaga võidakse rohkem huvi tundma hakata, mis võib noori valimiskasti juurde tuua, kuid sarnaselt Austriga võib ka efekt puududa.

Töötamine erakonna hüvanguks annab veel enam põhjust skepsiseks. Antud muutuja ennustas väga tugevalt valimistel osalemise tõenäosust, keskmiselt 90%. Samas marginaalne osa 15-17-aastastest on parteidega koos tegutsenud, täiskasvanutest poole enam ehk 3%. Samas sarnaselt huvile, antud tegevus võib populariseeruda valimisõiguse saades. Miks peaks tegutsema vabatahtlikult valdkonnas, kus võimalused on piiratud. Siiski analüüsist lähtudes, nende vähese koostöö kogemuse tulemusena tõenäosus osaleda on viiendiku võrra madalam ehk 65%.

Usalduse näitaja on ainuke, mis näitab 15-17-aastaste osalemise suuremat tõenäosust kui täisealistel. Ühtlasi noorte positiivsem hinnang poliitilistele tegutsejatele võib tuleneda nende vähestest kokkupuudetest ja informatsiooni puudumisest.

Valimisõiguslikel on kergem tekkima pettumus ja usaldamatus, kui poliitikas osalemisega ei kaasne soovitud tulemusi. Seega valimisõigust mitte omades noorte seas domineerivad keskmised usaldustasemed, mis näitavad suuremat tõenäosust osaleda kui vanemaealiste seas, kuid hääleõigusega kaasnev tihedam seotus poliitilisel tasandil toimuvaga võib tekitada suuremat umbusku, pärssides hääletuskasti juurde minemise tõenäosust.

Must-valgeid järeldusi on keeruline teha, kuid lähtudes analüüsi tulemustest valimisea langetamisest puudutatud sihtrühm erineb suuremast osast täisealistest, mis pärsib nende aktiivset osalust ning seetõttu tuginedes empiirilistele uurimustele (Franklin 2004, Plutzer 2002) võib noorukite seas tekkida mitte-osalemise harjumus, mille tulemusena pikas perspektiivis valijaskonna demograafiline koosseis on veel enam tasakaalust väljas.

KOKKUVÕTE

Valimisõiguse andmist nooremale ühiskonnagrupile nähakse ühe võimalusena, kuidas demograafiliselt vananevates ühiskondades kindlustada poliitiline tasakaal kõigi vanusekohortide huvide ja vajaduste vahel. Eesmärk iseenesest on kiiduväärt ning arengutendentsidest lähtuvalt mõneti hädavajalik, kuid noorema põlvkonna huvide alaesindatus lisaks vähemusele rahvastikus on põhjustatud nende tagasihoidlikust osalusest poliitilisel maastikul. Noorema ealistel paratamatult puudub elukogemus ja ressursside pagas, mis soodustaksid aktiivsust valimistel. Sestap on põhjust arvata, et sarnaselt tavapärastele esmavalijatele 16-17-aastased ei kasuta hääleõigust ning seadusemuudatusega ettenähtud eesmärk jääb saavutamata. Lisaks võidakse tahtmatult negatiivselt mõjutada tuleviku valimisosalust ja esindatud huvide tasakaalu. Teoreetilises osas selgus, et valimiste puhul on tegemist harjumusliku käitumisega ning mitmed empiirilised uuringud on kinnitanud esimestel võimalikel valimistel osalemise tähtsust. Järelikult kui valimisiga langetatakse vanusele, kus peamiselt elutsükli efekti tulemusena hääletamise tõenäosus on väike, võidakse tahtmatult tekitada mitte-valimise harjumus ning seetõttu pikas perspektiivis noorema põlvkonna huvide alaesindatus.

Käesoleva uurimuse eesmärgiks oli leida vastus küsimusele, kas 16-17-aastased läheksid valima kui saaksid. Kuna antud ühiskonnarühmal valimisõigus puudub, siis nende võimalikku käitumist saab ennustada kaudsete näitajate varal tuginedes valimisõiguslike käitumisele. Selleks esmalt viidi läbi logistiline regressioonanalüüs, mille tulemusena kaardistati statistiliselt olulisel määral eestlaste valimisosalust mõjutavad tegurid. Seejärel analüüsiti põhjalikumalt, kuidas kaasatud muutujad ennustavad osalustõenäosust ning võrreldi tunnuste esinemist 15-17-aastaste ja täisealiste seas. Hääletamise tõenäosust hinnati Euroopa Sotsiaaluuringu 2004-2012. aasta lainete põhjal.

Uurimusest selgus, et sotsiodemograafiliste muutujate puhul kahe vanusegrupi valimistel osalemise tõenäosuse vahel esinevad süstemaatilised erinevused. Tulemused polnud kuigi üllatuslikud, kuna kinnitasid ressursiteooriat, mille kohaselt kõrgem vanus ja haridustase soosivad valimisaktiivsust. Analüüsi kohaselt vanuseni 25 ja kooliskäidud vähem kui 10 aastat ennustavad tugevalt suuremat mitte-osalemise tõenäosust, 16-17-aastaste profiil antud parameetreid paraku ei ületa. Samuti sai kinnitust tööhõive ja sellega kaasnevate nähtuste positiivne olulisus poliitilisele aktiivsusele. Kuid taaskord 16-17-aastased on koolikohuslased, mistõttu neil puudub töökogemus ja tööhõivega

kaasnevad positiivsed näitajad ning õppuri-staatuse omamine tugevalt ennustab mitte-osalemist. Tulemused osutasid selgelt, et sotsiodemograafiliste näitajate varal 16-17-aastaste puhul on suurem mitte-osalemise tõenäosus. Skepsiseks annab põhjust ka noorte kesine poliitikahuvi ja erakondade hüvanguks töötamise kogemuse puudumine. Viimane regressioonanalüüsi tulemustel omas kõige tugevamat efekti valimisosalusele ning parteide heaks tegutsenute keskmine tõenäosus hääletada oli lausa 90%. Kuid antud tegevus on ääretult ebapopulaarne noorte seas nagu ka palju kõlapinda saanud poliitikahuvi puudumine.

Positiivsest küljest meediatarbimise harjumuste ja poliitiliste institutsioonide usaldamise muutujate varal 16-17-aastaste valimisosaluse tõenäosus on võrdväärne täisealistega, usalduse puhul isegi mõnevõrra kõrgem. Positiivsem hinnang võib tuleneda vähesemast kogemusest ja teadmatusest, sestap kaasatusega poliitmaastikul võib kaasneda ka mõningane usalduse langus, mis pärsib osalust. Televisori vaatamine ja lugemisharjumused mõlema eagrupi puhul on üsna sarnased, täisealistel on vähesel määral valimistel osalemise suuremat tõenäosust ennustavad harjumused, kuid radikaalseid erinevusi ei esinenud.

Koostatud uurimuse tulemustest lähtudes, autor tõdeb, et must-valget vastust püstitatud küsimusele ei saa pakkuda. Inimene on omapärane olend, kelle käitumise ette ennustamine on tänamatu töö, kuid lähtudes analüüsi tulemustest, mis paljuski sarnanevad varasemate empiiriliste uurimustega, autor leiab, et Eesti veel ei peaks minema valimisea langetamise teed. Kuid neid ridu kirjutades on jõustunud seadus, mille kohaselt 2017.aasta kohalike omavalitsuste valimistele on õigus hääletada alates 16.eluaastast. Autor loodab, et töötatakse välja ja rakendatakse võimalikult efektiivsed meetodeid, mis noori valimiskastide juurde tooks hoolimata süstemaatilistest erinevustest vanemast valijaskonnast.

Seadusemuudatuse jõustumise tulemusena on tulevikus võimalik koostada empiirilisi uurimusi, mis näitaksid, kas Eesti noored sarnanevad Norra või Austria eakaaslastega või hoopiski on positiivseks erandiks. Teisisõnu oluliselt enam tuntakse huvi poliitika vastu, mis väljendub ka aktiivses osalusel.

SUMMARY

The Effect of Lowering the Voting Age on Voter Turnout: Would the 16-17 Year Olds Go Voting if They Could?

Expanding suffrage to 16 and 17 year olds is a topic being discussed across Europe, mostly because of demographic changes and development in education quality. So far, only Austria has a voting age of 16 in nation-wide elections. A few others have given citizens under 18 the right to vote only at the local level (Malta), certain municipalities (Germany), or under specific criteria (marriage in Hungary, employment in Slovenia). Additionally, in 2011 Norway carried out a trial to find out if voting rights would increase political consciousness and engagement among adolescents. Therefore, due to lack of experience there exists little knowledge about the voting behaviour of adolescents and whether expanding the franchise is a suitable method for the inclusion of young people into society and representing their interests.

As Estonian society is also ageing and the interests of the younger generation are increasingly underrepresented, extension of the franchise to 16 year olds has been named as a possible solution. Therefore, the aim of this bachelor's thesis was to find out whether Estonian 16 and 17 year olds would go to the polls if they were given the right to vote.

Overwhelming evidence exists that the electoral turnout amongst young voters is significantly and substantially lower than in the overall electorate. Also, empirical analysis has shown that voting is habitual behaviour. In addition, M. Franklin (2004) and E. Plutzer (2002) have emphasised the importance of participation in the first possible elections, which leaves a footprint in one's voting biography and fosters voting as a habit. Hence, it's important to make sure that adolescents use their voting right and create a voting habit.

The theoretical part of the thesis consists of four chapters. Firstly, it provides an overview regarding different models of voting behaviour, mainly focused on K. Smets and C. van Ham's meta-analysis, which identified those factors that are consistently linked to individual level turnout. The empirical analysis is mostly based on these factors. Secondly, voting habit theories are introduced. Then the experience of Austria and Norway in lowering the voting age is outlined. Finally, expanding suffrage developments in Estonia are described.

An empirical analysis was conducted based on European Social Survey data, collected in Estonia between 2004 and 2012. In the first part, logistical regression was carried out to identify individual-level factors that have a significant effect on individual turnout. Secondly, those variables were analysed in depth to find out how they predict voting probability and how these variables occur amongst 15 to 17 year olds and adults.

Analysis based on socio-demographic variables confirmed earlier findings that adolescent turnout is much lower than in older age groups. Under 25 years of age and less than ten years of education predict a greater likelihood of non-participation in elections. For example, ages 16 and 17 predict an only twenty per cent probability of voting. Furthermore, employment significantly increases the probability of voting, but the majority are still studying, which has a negative impact on turnout. In conclusion, the results confirm a life-cycle effect on voting behaviour. Youth under 18 had not yet completed their education, not yet had the opportunity to get established in an occupation, and not yet had the opportunity to establish the links to groups and communities that would give elections relevance.

On the other hand, political attitudes and media consumption habits show less straightforward results. Based on logistical regression, working for a party had the strongest effect on turnout, as in-depth analysis confirmed that those people have on average a ninety per cent voting probability; however, results showed that only a marginal part of adolescents have done such work. Also, lack of political interest confirmed youths' low turnout probability. Conversely, based on Austrian practices, interest increased after expanding the franchise, which may result in more active participation. On the other hand, the Norway trial did not confirm this phenomenon.

From the positive side, empirical analysis showed that trust towards politicians and parliament along with media consumption habits predict almost similar voting probability amongst adolescents and adults. 16 and 17 year olds are more trusting, which even predicts a higher participation probability than adults, but it may be due to lack of engagement with the political realm. Media consumption habits are only marginally different amongst the two comparable groups. Generally, adults have a ten per cent higher probability of voting based on TV viewing and newspaper reading habits.

Altogether, empirical analysis showed that 16 and 17 year olds and the current electorate have generally systematic differences in variables that predict voter turnout. As Estonia has adopted legislation which extends the franchise to 16 year olds, in the future social scientists should analyse the adolescents' voting behaviour and emergence of political interest, including its influence on turnout.

KASUTATUD ALLIKAD

1. Aldrich, John H.; Montgomery, Jacob M.; Wood, Wendy (2011). Turnout as Habit, *Political Behaviour*, 33(4), 535-563
2. Alfaro-Redondo, Ronald (2014). Lifecycle changes and the activation of habitual voting: The case of Costa Rica, *Electoral Studies*, 35(1), 188-199
3. Arceneaux, Kevin; Gerber, Alan S.; Green, Donald P. (2006). Comparing Experimental and Matching Methods Using a Large-Scale Voter Mobilisation Experiment, *Political Analysis*, 14(1), 37-62
4. Belanger, Eric; Nadeau, Richard (2005). Political Trust and the Vote in Multiparty Elections: the Canadian case, *European Journal of Political Research*, 44(1), 121-146
5. Bergh, Johannes (2013). Does voting rights affect the political maturity of 16- and 17-year-olds? Findings from the 2011 Norwegian voting-age trial, *Electoral Studies*, 32(1), 90-100
6. Blais, Andre (2000). *To Vote or Not to Vote? The Merits and Limits of Rational Choice Theory*, Pittsburgh: The University of Pittsburgh Press
7. Brady, Henry E.; Verba, Sidney; Schlozman, Kay (1995). Beyond Ses: A Resource Model of Political Participation, *The American Political Science Review*, 89(2), 271-294
8. Cutts, David; Fieldhouse, Edward; John, Peter (2009). Is Voting Habit Forming? The Longitudinal Impact of a GOVT Campaign in the UK, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 19(3), 251-263
9. Denny, Kevin; Doyle, Orla (2008). Political Interest, Cognitive Ability and Personality: Determinants of Voter Turnout in Britain, *British Journal of Political Science*, 38(2), 291-310
10. Denny, Kevin; Doyle, Orla (2009). Does Voting History Matter? Analysing Persistence in Turnout, *American Journal of Political Science*, 53(1), 17-35
11. Dinas, Elias (2012). The Formation of Voting Habits, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 22(4), 431-456
12. Downs, Anthony (1957). An Economic Theory of Political Action in a Democracy, *Journal of Political Economy*, 65(2), 135-150

13. ESS Round 2- 6: European Social Survey Round 2-6 Data (2004-2012). Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data.
14. Flanigan, William H.; Zingale, Nancy H. (1975). *Political Behaviour of the American Electorate*, Boston: Allyn & Bacon
15. Fowler, James H. (2006). Altruism and Turnout, *Journal of Politics*, 68(3), 674-683
16. Franklin, Mark N. (2004). *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies since 1945*, New York: Cambridge University Press
17. Gerber, Alan S.; Green, Donald P.; Shachar, Ron (2003). Voting May Be Habit-Forming: Evidence from a Randomized Field Experiment, *American Journal of Political Science*, 47(3), 540-550
18. Green, Donald P.; Shachar, Ron (2000). Habit Formation and Political Behaviour: Evidence of Consuetude in Voter Turnout, *British Journal of Political Science*, 30(4), 561-573
19. Kanarik, Kristen (2011). *Valimisea langetamine: Valitud välisriikide kogemus ja õiguslikud kaalutlused*, Tallinn: Justiitsministeerium
20. Karp, Jeffrey A.; Banducci, Susan; Bowler, Shaun (2008). Getting Out the Vote: Party Mobilization in a Comparative Perspective, *British Journal of Political Science*, 38(1), 91-112
21. Kritzinger, Sylvia; Zeglovits, Eva; Oberluggauer, Patricia (2013), *Wählen mit 16 bei der Nationalratswahl 2013*, Wien
22. Lane, Robert E. (1959). *Political Life. Why People Get Involved in Politics*, Toronto: Free Press of Glencoe
23. Laver, Michael (1997). *Private Desires, Political Action*, London: Sage
24. Lipset, Seymour Martin (1960). *Political Man*, London: Heinemann
25. Meredith, Marc (2009). Persistence in Political Participation, *Quarterly Journal of Political Science*, 4(3), 186-208
26. Merrifield, John (1993). The Institutional and Political Factors That Influence Voter Turnout, *Public Choice*, 77(3), 657-667
27. Nagler, Jonathan (1991). The Effect of Registration Laws and Education on U.S Voter Turnout, *The American Political Science Review*, 85(4), 1393-1405

28. Nie, Norman H.; Verba, Sidney; Kim, Jae-on (1974). Political Participation and the Life Cycle, *Comparative Politics*, 6(3), 319-340
29. Noorte kodanikukultuur kümme aastat hiljem: Eesti tulemused IEA Rahvusvahelises kodanikuhariduse uuringus ICCS 2009 (2011), Toots, Anu (toimetaja), Tallinn: Vali trükikoda
30. Ødegard, Guro; Bergh, Johannes, Saglie, Jo (2014). Why did they vote? Voter turnout and the mobilization of 16-years-olds in the Norwegian local election of 2011, *ECPR General Conference*, Glasgow
31. Plutzer, Eric (2002). Becoming a Habitual Voter: Inertia, Resources and Growth in Young Adulthood, *The American Political Science Review*, 96(1), 41-56
32. Quintelier, Ellen; Hooghe, Marc (2011). Television and Political Participation Among Adolescents: The Impact of Television Viewing, Entertainment and Information Preferences, *Mass Communication and Society*, 14(5), 620-642
33. Riigikogu istungi ülevaade (06.05.2015). Riigikogu muutis põhiseadust ja langetas valimisiga kohalikel valimistel. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/pressiteated/riigikogu-muutis-pohiseadust-ja-langetas-valimisiga-kohalikel-valimistel/> (külastatud 13.05.2015)
34. Riker, William H.; Ordeshook, Peter C. (1968). A Theory of the Calculus of Voting, *American Political Science Review*, 62(1), 25-42
35. Rosenstone, Steven J. (1982). Economic Adversity and Voter Turnout, *American Journal of Political Science*, 26(1), 25-46
36. Rosenstone, Steven J.; Hansen, John Mark (1993). *Mobilization, Participation, and Democracy in America*, New York: MacMillian
37. Sandell, Julianna; Plutzer, Eric (2005). Families, Divorce and Voter Turnout in the US, *Political Behaviour*, 27(2), 133-162
38. Schlozman, Kay Lehman; Verba, Sidney (1979). *Injury to Insult. Unemployment, Class, and Political Response*, Cambridge: Harvard University Press
39. Seaduseelnõu 703, Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seadus kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel valimisea langetamiseks (algatatud 01.07.2014, vastu võetud 11.02.2015)
40. Smets, Kaat; van Ham, Carolien (2013). The embarrassment of riches? A meta-analysis of individual-level research on voter turnout, *Electoral Studies*, 32(1), 344-359

41. Zeglovits, Eva; Zandonella, Martina (2013). Political interest of adolescents before and after lowering the voting age: the case of Austria, *Journal of Youth Studies*, 16(8), 1084-1104
42. Taru, Marti; Toomla, Rein (2002). *Eesti elanikkonna valimiskäitumise motiivid ja mehhanismid*, Tartu
43. The Central Intelligence Agency, The World Factbook. Arvutivõrgus: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2123.html#en> (külastatud 01.05.2015)
44. Toots, Anu; Idnurm, Tõnu; Saarts, Tõnis (2014). *Aktiivse valimisea langetamise mõjude analüüs: eelhindamine*, Tallinn: TLÜ Riigiteaduste Instituut.
45. Wagner, Markus; Johann, David; Kritzinger, Sylvia (2012). Voting at 16: Turnout and the quality of vote choice, *Electoral Studies*, 31(2), 372-383
46. Verba, Sidney; Nie, Norman H. (1972). *Participation in America. Political Democracy and Social Equality*, New York: Harper & Row
47. Verba, Sidney; Schlozman, Kay Lehman; Brady, Henry (1995). *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*, Cambridge: Harvard University Press
48. Wolfinger, Raymond E.; Rosenstone, Steven J. (1980). *Who votes?*, London: Yale University Press
49. Wright, Gerald C. (1976). Community structure and voting in the south, *Public Opinion Quarterly*, 40(2), 201-215